

Redigert utskrift fra intervju med

Svenn T. Stray

Utenriksminister 22.5.1970-17.3.1971 og 14.10.1981-9.5.1986.

Gjennomført 13. september 2004, ved Universitetet i Oslo.

Intervjuere:

Professor Even Lange
Professor Helge Pharo
Professor II Rolf Tamnes

Forum for Samtidshistories intervjuprosjekt
(pilotprosjekt 2003-2004)

Lange: Vi skal begynne denne samtalen, Svenn Stray, med å snakke om hvordan du har opplevd endringene i den politiske kultur som du har vært en del av i så mange år. Du er jo i den unike posisjon at du har erfaring med sentralt politisk arbeid tilbake til 1946. Vårt prosjekt har som hovedfokus å forstå den endringen som har funnet sted de siste 30 år. Men med din erfaring er det kanskje andre endringer som også har vært betydningsfulle, og jeg vil be deg om å forsøke å gi en slags faseinndeling av den politiske kulturutviklingen.

Stray: Ja, det er et ikke så helt enkelt emne, naturligvis. Det som har spilt en stor rolle, som jeg for så vidt var inne på før mikrofonen ble satt på, er at da jeg begynte som politiker, så var det jo vanlig at man hadde politiske møter rundt omkring i alle kommuner og byer og tettsteder. Det hadde alle partier, og man hadde også, ikke så ofte, men slett ikke så sjelden, flere partier som hadde møte sammen, altså diskusjonsmøter, hvor først de politikere som var til stede hadde ordet, og så fikk publikum slippe til, så det ble debatt. Og selv i de rene partimøter, så var det ikke sånn at bare foredragsholderen talte. Etter at foredragsholderen var ferdig, så var det adgang for publikum til å komme med innlegg eller spørsmål, akkurat som de ville. Ut fra et demokratisk synspunkt var det to ting som var en stor fordel med at det var sånn. For det første fordi at da hadde politikeren adgang til, på en skikkelig og gjennomtenkt måte, i løpet av tre kvarter à en time, å forklare hva han stod for, eller hva som var de politiske problemer eller spørsmål som han tok opp i foredraget. Og så hadde publikum anledning til å spørre ham. Jeg har inntrykk av at nå foregår det meste av en slik orientering via TV og radio. Og det er klart at da når de et stort publikum, et større publikum i og for seg, men så må de jo også som regel bare tale i korte setninger, fordi at hvis de holder på mer enn et minutt eller så, så blir de avbrutt av programlederen som sier ”ja, ja men nå skal vi ditten og nå skal vi datten”. I dag blir det ikke så lett å virkelig komme ut til publikum, til den vanlige

mann, med virkelig gjennomtenkte synspunkter, ikke ensidige, men hvor man kan drøfte sakene og se på flere sider.

Det er jo en ting til som spiller en rolle, noe som har forandret seg voldsomt. Jeg var jo interessert i politikk allerede som ung gutt, min første politiske innsats var at jeg delte ut politisk materiale ved valget i 1933. Jeg leste jo politikk i avisene. Hvis vi tar før krigen, når det gjaldt de store politiske debattene i Stortinget, så var Aftenpostens referat nærmest som en litt forkortet utgave av Stortingstidende. Etter krigen fortsatte det en tid, men enda mer forkortet. Og så gikk det over til at man ikke refererte i det hele tatt. I avisene i dag, så referer de ikke *noe* fra hva som skjer i Stortinget, for eksempel. De omtaler, men referer ikke. Jeg pleide å si til en del av journalistene, og det likte de ikke, at: ”Hvis dere spør om hva *jeg* mener, så ville jeg tro at de som leser avisen, folk flest, egentlig er mer interessert i hva opposisjonens ledere eller statsministeren mener om et spørsmål, enn hva journalist Pettersen eller Nilsen mener om saken, men det er jo det siste en får greie på nå”. Det likte de ikke å høre, men det er jo det som er sannheten.

Lange: Så ytterpunktene her er betegnet av at mediene, gjennom journalistene, har fått en ny rolle?

Stray: En ny rolle, og ofte temmelig avgjørende. Det er en ting til som jeg ikke synes er noe bra, men mediene og pressen synes det er et fremskritt: Tidligere var det slik at de fleste aviser hadde tilknytning til et parti. Aftenposten og Morgenbladet, for eksempel, var Høyre-aviser. Mens jeg var medlem av Høyres styre, det var vel de femten første årene, i hvert fall, så var Aftenpostens sjefsredaktør, han var ikke medlem, men han var til stede på alle møtene i Høyres sentralstyre og Høyres arbeidsutvalg, og fikk høre hva som der skjedde. Så jeg pleide

å si at så lenge man hadde den ordningen at de fleste aviser var tilknyttet et parti, så kunne man, hvis en person ville vite hva Høyre mente om en sak, så kunne man lese i Aftenposten, ville man vite hva Arbeiderpartiet mente, så leste man Arbeiderbladet. Jeg sier at til nød kunne man få vite hva Venstre mente ved å lese Dagbladet, i hvert fall til nød. I dag får man bare vite hva avisenes redaksjon mener. Og jeg synes altså at dette er et demokratisk tilbakeskritt.

Lange: Men denne møtekulturen som du snakker om, i tiden rundt annen verdenskrig, den gikk vel ikke uhindret videre helt frem til fjernsynet kom? Det har vel vært en mellomperiode, også?

Stray: Skal vi se, det er ikke så lett å huske akkurat når, fordi det skjedde gradvis. Ja, det skjedde nok gradvis, men dette med at man har veldig lite politiske møter, det mener jeg vel at er skjedd i løpet av de siste tiårene.

Lange: På denne måten har man altså gått over fra en posisjon hvor politikerne har stått i en sterk stilling i forhold til offentligheten, til en posisjon hvor de i større grad er underlagt styring fra offentlighetens representanter.

Stray: Ja, riktig. Og likeledes når det gjelder hvilke temaer som tas opp: Det er jo ikke sikkert at de temaene som en avis er interessert i behøver å være de viktigste, de kan være det, men det er slett ikke sikkert. Det er mange viktige ting som i dag diskuteres på Stortinget, men som praktisk talt ikke blir omtalt i avisene i det hele tatt.

Lange: Mens disse møtene med interesserte politiske grupper av befolkningen, var de viktige for utformingen av de politiske partienes programmer, etter din erfaring?

Stray: Ja, da fikk man jo rede på hva folk på de forskjellige stedene mente. Det var mest partimøter, men det er jo ikke sånn at alle som var medlem av Høyre mente akkurat det samme om alle spørsmål. Man fikk nyanser på synspunktene, og man fikk, ikke minst, rede på hva som opptok folk. Det er viktig.

Pharo: Til dette spørsmålet om å referere i avisene hva som faktisk blir sagt, skiller norsk presse seg fra andres lands presse? Hvis du leser store amerikanske aviser, så er jo de fremdeles påpasselige med å gi saksopplysninger. Men jeg har også lagt merke til det samme, at det er slående i hvor liten grad norske aviser faktisk formidler noe annet enn journalistens meninger.

Stray: Amerikanske aviser leser jeg egentlig ikke. Av utenlandske aviser som jeg av og til leser, så er det vel først og fremst engelske. Nå er det jo veldig stor forskjell på avisene i England. Du har jo disse populæravisene, de verste ville vi nesten ikke kalle aviser i det hele tatt, men de virkelig gode engelske avisene, de er nok, tror jeg, stort sett noe mer grundige enn de norske. Jeg tror nok dessverre at jeg må si det. Det er ikke ofte, men en sjelden gang ser jeg kanskje på svenske og danske aviser, men jeg har ikke inntrykk av at de er voldsomt forskjellige fra de norske.

Lange: Men du vil altså si at det i hovedsak er to stadier vi står ovenfor her, med en glidende overgang. Det er altså ikke slik at du med din lange erfaring vil si at vi har hatt flere ulike faser?

Stray: Nei, jeg vil ikke si det, men det har vært en glidende overgang, det har det. Jeg må si at jeg tror at den utviklingen som har vært, den har antagelig vært uunngåelig. Man har ikke kunnet forhindre den, men den har vært det vi kaller et tilbakeskritt for demokratiet.

Lange: Og du vil knytte den viktigste delen av denne endringen til de siste ti årene?

Stray: Til de siste ti-femten årene, ja. Det var nok litt lenger tilbake, forresten. Jeg gikk jo fra politikken våren '86, og det var nok til en viss grad begynt før den tid. Men jeg synes det har utviklet seg mer og mer i den retningen.

Lange: Hvis vi så går tilbake til ditt eget politiske engasjement: Du sier du ble politisk interessert svært tidlig, og du sier også at det er ulike meninger innad i Høyre. Hvordan vil du plassere deg selv i forhold til den situasjonen du kom inn i, for eksempel i 1946.

Stray: Ja, man kan kanskje si at jeg kom inn allerede før '46, for jeg var som sagt veldig politisk interessert allerede som ung mann. Første gang jeg gjorde en politisk innsats, det var å dele ut brosjyrer før valget i 1933. Da var jeg elleve år gammel. Jeg gikk på politiske møter, men av en eller annen grunn, så fant jeg ut at det ville ikke være riktig å melde meg inn i Unge Høyre før jeg ble 15 år. Og det gjorde jeg, jeg syntes jeg måtte være litt opp i årene for å skulle melde meg inn. Da krigen kom var jeg allerede blitt varamann til Unge Høyres styre i Arendal.

Når jeg skal snakke om det som den gangen opptok meg særlig av de politiske spørsmål, og det spilte nok en stor rolle for meg senere som politiker også, det var forsvarssaken. I

mellomkrigstiden var Høyre det partiet som talte for et sterkere forsvar, med en viss, ikke så veldig, men dog med en viss støtte fra Bondepartiet, som senere skiftet navn til Senterpartiet. Mens derimot Venstre, med Mowinckel, var de som startet den nedrustningsvirksomheten som karakteriserte Norge fra første verdenskrigs slutt og opp til annen verdenskrig. Forsvarssaken spilte en stor rolle for meg, og for Høyre, det var et veldig viktig politisk stridsspørsmål. Ellers var det en del andre stridsspørsmål, eller politiske spørsmål som var gjenstand for diskusjon. Også den gangen hadde man jo spørsmålet om skatter, og så videre. Det var ikke så ulikt mye av det som er i dag. Man må huske at når det gjaldt disse spørsmål, så var forholdet det at intet parti hadde flertall på Stortinget. Arbeiderpartiet ble jo nokså stort på slutten av mellomkrigstiden, men de hadde ikke noe flertall. Nå er det jo slik at man er misfornøyd fordi det ikke er noe flertall på Stortinget. Jeg for min part er slett ikke sikker på om det blir noe bedre hvis det blir noe flertall, fordi at i virkeligheten var det en fordel at det ikke var noen partier som hadde flertall i mellomkrigstiden. Det førte til, for en stor del, at løsningene på svært mange av de nasjonale spørsmål ble slik at alle i grunnen kunne være enige om dem. Det var av en viss en betydning. Jeg husker det ble en veldig forskjell på det i de første årene etter krigen, da Arbeiderpartiet fikk rent flertall. Da var det jo, for å si det som det var: Uansett hvor fornuftige ting som ble foreslått fra opposisjonen, man hørte ikke på det. Det var saken. Jeg vil likevel gjøre et visst unntak der. Fordi i det første tiår, i hvert fall, etter krigen, selv om det var relativt mange politiske motsetninger og uenighet, så var det likevel ganske tydelig at når det gjaldt spørsmål av nasjonal interesse, så dukket samholdet fra krigen opp igjen. Da ble det som regel en del diskusjoner, og så dalte man til slutt ned på et felles standpunkt. Jeg ser da bort fra SV og disse som kom inn mye senere: Arbeiderpartiet og de borgerlige dalte ned på det samme, og det hadde nok en psykologisk forklaring, tror jeg. Det skyldtes at erfaringen fra krigen sa at når det gjaldt vårt forhold til utlandet, så måtte vi stå sammen. Og det var nok en styrke for norsk utenrikspolitikk. Halvard Lange var jo en sentral

utenrikspolitisk skikkelse i Arbeiderpartiet, utenriksminister. Halvard Lange og jeg, vi kom fort på en meget god fot med hverandre. At et lite land, når det gjør sine synspunkter gjeldende utenrikspolitisk, kan peke på at det som hevdes fra utenriksministeren, det er stort sett det man mener i vedkommende land, det har nokså stor betydning.

Pharo: For å følge opp dette: Samholdet om utenrikspolitikken, kunne det også ha sammenheng med at det var betydelige spenninger internt i Arbeiderpartiet om hvilken utenrikspolitisk linje man skulle følge, skapte ikke det behov ---

Stray: Den spenningen kom litt etter hvert, den var ikke egentlig så sterkt til stede til å begynne med. Den eskalerte, får man si, og den førte til slutt til at SF ble dannet. SF ble jo ikke egentlig dannet på grunn av uenighet om innenrikspolitikken, det var jo på grunn av utenrikspolitikken, vi skulle ut av NATO og så videre. Det var en ting til som spilte inn og ble et sterkt diskusjonstema, kanskje ikke akkurat i de første etterkrigsårene, men litt senere, det var jo atombomben. I og for seg så er jo ikke det så rart at det kom til å spille en stor rolle i debatten, men det var jo likevel litt merkelig da, at enkelte, la meg heller si svært mange, ikke skjønnte, og heller ikke i dag skjønner, at det antageligvis er atomvåpen vi kan takke for at vi ikke har fått den tredje verdenskrig. Nobel trodde jo at hans oppfinning av dynamitten og dens kraftige sprengvirkning skulle føre til at det ikke ble mer krig. Slik ble det jo ikke, den var jo ikke sterk nok. Men atomvåpnene er så ødeleggende at alle ansvarlige makter, selv Sovjet, og USA og NATO, forstod jo det at det er håpløst for stormakter i dag å føre krig, på grunn av atomvurderingen. Det vil være en selvødeleggelse. En gang atomvåpen ble drøftet i NATO sa jeg at det er veldig viktig, ikke å få avskaffet atomvåpen, men å få begrenset antall atomvåpen. Fordi, hvis det blir for mange, så vil en krigsavvergende virkning dempes, på grunn av at da ble det så mange at folk vil tro at det kan aldri bli tatt i bruk. Men hvis det ikke

er for mange, så vil redselen for at de blir tatt i bruk, hvis det skulle bli krig, den vil bestå, og vil ha en fredsbevarende betydning.

Lange: Denne oppslutningen om hovedlinjene i utenrikspolitikken er åpenbart et viktig trekk. Hvis vi går tilbake til Høyre, og det som var de politiske hovedperspektivene i en situasjon med Arbeiderpartiflertall; du har jo levd gjennom en lang periode med ulike ledere der, og det kunne være interessant å høre din vurdering av de ulike grupperingene i Høyre.

Stray: Nå skal vi se, vi kan kanskje begynne med da krigen var slutt, og man fikk valget i '45. Da tror jeg nok at det var mange Høyrefolk, kanskje til og med inklusive meg selv, som trodde at nå skulle Arbeiderpartiet få seg en kraftig smekk. Fordi det var Arbeiderpartiet som var ansvarlig for forsvarspolitikken før krigen, som gjorde at vi var nesten avrustet slik at Hitler kunne besette Norge uten synderlige problemer. Nå er jeg kanskje litt urettferdig, det var jo også Venstres ansvar. Men likevel, de siste årene var det Arbeiderpartiet som hadde hatt regjeringmakten og stått for den linjen. Vi trodde at da ville det norske folk gi Arbeiderpartiet en smekk for at de ikke hadde ført en forsvarspolitikk som hadde kunnet holde Norge utenfor krigen, sånn som man hadde greid å holde seg utenfor i første verdenskrig. Men slik gikk det ikke. Jeg vil anta, jeg har tenkt på det senere, at hadde krigen ikke sluttet i '45, men la meg si i '43, så ville muligens det ha vist seg å være riktig. Men det var gått så lang tid, og det var blitt andre ting som stod i hodet på folk, som rimelig var. Det var jo bl.a. vanskelig med mat og utstyr, og de økonomiske forhold var ikke av de aller beste gjennom den grusomme krigen, så det var det folk var opptatt av. Og det hadde Høyre ikke snakket noe særlig om under valgkampen i '45. Og det tror jeg fikk betydning for resultatet. Jeg vil ikke si at jeg skjønnte det på forhånd, men jeg skjønnte det etterpå, at det er klart at dette

er grunnen til at Arbeiderpartiet gikk frem og at Høyre ikke fikk det gjennomslaget som man trodde man skulle, på grunn av hvor fornuftig man hadde vært før krigen.

Med det som utgangspunkt gikk jeg sammen med en del andre i Høyre, blant annet Lindebrekke, inn for at Høyre måtte fokusere langt mer på dette med næringsliv, på å bygge opp igjen landet, på de økonomiske forholdene og alt som har sammenheng med det. Den som ikke helt forstod dette, det blir kanskje litt for hardt uttalt, men den som kanskje likevel ikke helt forstod det, det var Hambro. Det ble sagt at jeg var den eneste som torde å protestere mot Hambro, når vi diskuterte ting. Det er ikke så ille det, det høres jo litt pussig ut i dag, men dere vet at Hambro hadde fått en veldig opphøyet posisjon på grunn av sin innsats i 9. april 1940. Jeg var jo ikke noe uenig i bedømmelsen av ham på dette punkt, men jeg mente at det hjalp ikke stort nå etter krigen, når vi skulle avgjøre hva vi skulle gå inn for og ikke gå inn for. Så jeg kom i hvert fall i noen år til å stå i en viss opposisjonstilling til Hambro. Det er for så vidt litt rart, fordi forholdet var at når det gjaldt personlig stil, så var kanskje Hambro og jeg mer på bølgelengde enn for eksempel Lindebrekke og jeg. Men når det gjaldt hva man måtte trekke frem i det politiske den gangen, så var det Lindebrekke og jeg som stod på samme linje, og fikk snudd Høyre inn mot å drøfte næringspolitikk og slikt. Det ble jo også et veldig viktig tema, fordi Arbeiderpartiet hadde --- La oss gå litt tilbake først: Opprinnelig, så hadde Arbeiderpartiet vært for gjennomføringen av, kan man si, den klassiske form for sosialisme, som man hadde i Sovjet. De ville selvfølgelig ikke kopiere akkurat det, det er ikke det jeg mener, men at staten skulle overta produksjonsmidlene, det var jo den klassiske sosialismen, men Arbeiderpartiet hadde jo ikke hatt makt til å gjennomføre noe av dette før krigen. Etter hvert hadde de nok skjönt at det der ikke var særlig fornuftig, det var ikke veien å gå. De kom til at man måtte la næringslivet og slikt være på de hendene som de er på, men bygge opp noe statlig virksomhet ved siden av. Man gjorde det jo med jernverk og lignende,

men hovedsynspunktet var nå at det skulle være staten som stort sett bestemmer hvordan det skal ordnes og styres, også i det private næringsliv. Og det var det som ble mye av stridsspørsmålene i de første årene etter krigen. Arbeiderpartiet hadde fått en annen oppfatning av hva sosialisme betydde, nemlig ikke at staten skulle overta, men at staten skulle stort sett bestemme. Og det var, etter vår mening --- For å si det litt spøkefullt, så vil jeg si at hvis dette hadde vært Arbeiderpartiets oppfatning i dag, noe det jo ikke er lenger, de har jo gått fra det de også, ja da hadde det faktisk vært en viss teknisk mulighet for at det kunne skje, på grunn av den moderne utvikling. Men tenk på i '40-årene, da de gikk inn for at staten skulle dirigere våre bedrifter, hvordan i all verden skulle det skje den gangen? Man kunne jo alltid dirigere en tre-fire store bedrifter som Hydro og slikt, men det var jo tusenvis av småbedrifter, hvordan skulle de avgjøre hvordan de skulle styres, det var jo den gangen helt umulig.

Lange: Men det dreier seg vel også om valg av hvilke næringer som skulle prioriteres?

Stray: Jo, og de gikk inn for industribygging, og det var jo i og for seg ikke så galt, men de gjorde jo en etter min mening temmelig stor tabbe, og det var at de bestemte at skipsfarten ikke skulle få vokse så høyt som den ville. Det førte jo til at grekerne overtok en stor del av skipsfarten som ellers kunne ha vært et norsk domene.

Etter hvert tror jeg at ledelsen i Arbeiderpartiet kom til at i mange slike saker var det ønskelig med en bredere oppslutning. I forbindelse med prislovsaken, så hadde jo regjeringen Gerhardsen jo noen meget vidtgående forslag, som de egentlig hadde tenkt å få vedtatt, men de trakk dem tilbake. Jeg vet ikke hvorfor, enten det var på grunn av at de tross alt tenkte at skal man vedta noe sånt, så må det være bredere oppslutning enn bare fra Arbeiderpartiet,

eller om de skjønnte det som jeg hadde argumentert med, at dette er umulig å gjennomføre, selv om man skulle vedta lovene, fordi at det er ikke teknisk mulig å praktisere dem. Jeg vet ikke, men i hvert fall så droppet de det, og det førte til at det ikke ble den voldsomme uenighet om næringspolitikken som det ellers kunne ha blitt.

Lange: Men innad i Høyre var det vel ulike holdninger til den industrielle orienteringen? John Lyng var jo en fremstående representant for dem som kjempet mot fullmaktslovene, og her sto Høyre samlet. Men når det gjelder industriprofileringen var det vel ulike holdninger innad i Høyre?

Stray: Nei, jeg kan ikke huske det. Høyre var også for at man skulle gi industrien gode kår, men man var for at det skulle være en privat industri. Hvis jeg ikke husker feil, så var man jo i Høyre egentlig i mot jernverket, og det viste seg vel til slutt at egentlig hadde vi rett. Men selvfølgelig, det er jo ikke så greit bestandig, når man ser på det, så var det jo også ting som talte for at man skulle forsøke det, og i og for seg er det jo heller ikke noe galt i at staten rekker en hånd til utviklingen av et nytt prosjekt. Men det som ofte har vist seg, ikke alltid men ofte, hvis der er for sterkt statlig engasjement, så blir litt av ”futtene” i virksomheten borte, muligens fordi at de skjønner at ”vi er jo sikre uansett hva vi gjør”. Det er nok slik, tror jeg, at det viktigste når det gjelder næringspolitikken er å lage slike forhold at det private næringsliv kan virke, er interessert i å virke i Norge. Det er også litt av problemet i dag, at man har laget det slik at man har blitt del av et internasjonalt område, at man kan reise hvor man vil med sine bedrifter, og derfor er det desto viktigere at man skaper sånne vilkår i Norge at de er interessert i å bli i Norge.

Lange: Men du var likevel en representant for en opposisjon mot den gamle ledelsen, mot Hambro. Og den vant jo da etter hvert, men kanskje etter nokså lang tid. Kan du si litt om denne prosessen frem til et lederskifte.

Stray: Jeg arbeidet jo for at Lindebrekke skulle overta som formann i stedet for Hambro. Men så ble det dessverre ikke, fordi at når man kom så langt at Hambro selv ønsket å trekke seg, da ville ikke Lindebrekke. Og da hadde han, hvis jeg ikke husker feil, blitt formann i bankforeningen. Og hans syntes ikke han kunne være formann i Høyre samtidig. Så da fikk man jo Kjøs som formann, og Kjøs var jo en veldig bra mann, men han var jo ikke noen nyskapende pådriver, det kan man ikke si at han var. Det var ikke så helt galt i og for seg, men vi var jo av den oppfatning at det hadde vært bedre hadde vi fått Lindebrekke. Det var litt forskjellige oppfatninger i Høyre om både det ene og det andre, men det var ikke slik at det var noen stor strid, det kan jeg ikke si.

Lange: Så du oppfattet det som et ganske enhetlig parti?

Stray: Ja.

Pharo: Men dette må i noen grad ha vært et spørsmål om generasjoner også, både Hambro og Kjøs er vel mer utpreget førkrigsgenerasjonen?

Stray: Riktig, de var det. Etter hvert kom også Lyng til å spille en fremtredende rolle. Man kan få et inntrykk av at Lyng og jeg ikke var noe særlig på talefot, men det er ikke riktig. Når det var uenighet mellom oss, så gjaldt det en del utenrikspolitiske spørsmål etter at han var blitt utenriksminister. Men når det gjaldt alle andre spørsmål, så var vi stort sett helt på linje.

Lyng var jo særlig flink til å skape samarbeid mellom de andre partiene, med Kristelig Folkeparti og Senterpartiet og Venstre, det var Lyng veldig god på. Men mitt inntrykk er at av en eller annen grunn, som jeg ikke egentlig vet, så var Lyng noe negativ til USA. Det er veldig vanskelig å bedømme slikt helt sikkert, men forholdet var jo det at Lyng i sin studietid, han studerte i Tyskland, og var, tror jeg, av den grunn nokså europeisk orientert. Og jeg tror ikke han hadde sans for det du kan kalle den amerikanske livsstilen, og at det også i noen grad innvirket på hans utenrikspolitiske holdning og til det som kom fra USA. Og så hadde jeg inntrykk av at han kanskje hadde en litt for naiv oppfatning av hvor lett det ville være å skape avspenning mellom Sovjetunionen og NATO. Ingen var uenig med ham i at det var riktig å forsøke å skape avspenning, men jeg hadde inntrykk av, og mange hadde inntrykk av, at han hadde litt for stor tro på at dette skulle man regne med ville lykkes. Jeg vet heller ikke riktig hvorfor han gikk av som utenriksminister, og jeg overtok. Mitt inntrykk er, det kan godt være at det er feil, men mitt inntrykk er at hovedgrunnen til at han gjorde det kanskje var at han ikke orket å skulle føre EF-saken frem. Da var det jo kommet til det punktet hvor Norge skulle søke medlemskap i EF. Den gangen, selv blant de partiene som senere viste seg å være negative, så var det jo stort flertall for at man skulle søke og se hvordan dette blir. Mitt inntrykk er at Lyng kanskje følte at dette ble for tøft, og at han derfor valgte å trekke seg ut, før de spørsmålene virkelig kom på dagsorden. Men om det er riktig, det vet jeg jo ikke, men det er mitt inntrykk. For jeg kan ikke egentlig skjønne at det var noen annen grunn til at han skulle si takk for seg akkurat på det tidspunktet der.

Lange: Når det gjelder ditt eget engasjement i utenrikspolitikken: Du sa at du var interessert i forsvarsspørsmål helt fra begynnelsen av. Men du kom inn i Stortingets utenrikskomité i 1965, og fra da av hadde du vel en fremskutt rolle?

Stray: Ja, jeg var jo i og for seg interessert i utenrikspolitikk hele tiden. Jeg vet ikke om jeg skal komme med sånne små personlige ting, men mye av bakgrunnen for hele min politiske gjerning, særlig da i det utenrikspolitiske, den ble faktisk lagt med et løfte jeg ga meg selv den 9. april. For da stod jeg nemlig, den 9. april om morgenen, i halv åtte-tiden var det vel, da stod jeg ved mitt hjem i Arendal, og derfra kunne man se utover Galtesund, altså innseilingen til Arendal. Og da så jeg at tysk destroyer, tysk jager, kom inn. Der lå en norsk, jeg vet ikke om dere husker disse små norske torpedobåtene som hadde torpedorør i fronten, jeg vet ikke om dere kan huske dem? Det var de gamle torpedobåter fra første verdenskrig, men de var enda i bruk. Og en sånn båt lå som ledd i nøytralitetsvakten i Arendal, og hvis den ville, så kunne den ha sendt en torpedo. Den lå akkurat slik at den kunne ha torpedert den tyske jageren. Det gjorde den ikke. Den tyske jageren kom inn til kaia, landsatte en hæravdeling, og dro ut igjen. Den skulle egentlig ha kommet tidligere på natten, men grunnen til at den kom så sent til Arendal var at hele innløpet til Arendal hadde vært tåkebelagt helt til morgentimene 9. april. Og denne tyske jageren hadde ikke tort gå inn i det som var et ukjent farvann for den, når den ikke kunne se. Så den hadde ligget og ventet utenfor til tåken lettet, og det førte til at vi først ble okkupert ved 9-tiden om morgenen. Men jeg husker at da jeg stod og så på det, så sa jeg til meg selv at jeg skulle gjøre mitt beste, i mitt liv, for at noe sånt aldri skal kunne skje mer i Norge. At noen skal kunne komme inn og besette Norge, uten at man gjør noe motstand mot det. Og det spilte en stor rolle for hele mitt politiske liv.

Siden jeg nevnte denne historien, så skal jeg også fortelle dere det at den mannen som var sjef på den torpedobåten, han var da marineløytnant. Hvis jeg ikke tar helt feil, det sier jeg med et visst forbehold, så ble han senere admiral i den norske marine, etter krigen. Nå skal dere høre, det var ikke det som var det interessante, derimot har det som jeg nå sier en viss politisk betydning. Dere husker kanskje ikke dette, men det første halve året etter okkupasjonen, så kunne man egentlig drive ganske fritt i Norge, blant annet pressen, hvis ikke de direkte skrev

mot tyskerne og mot Hitler og slikt, så kunne man skrive hva man ville. Og da ble denne saken, om hvorfor ikke denne båten hadde skutt mot den tyske, det ble diskutert i Arendalspressen. Og enten du tror det eller ikke, så skriver denne løytnanten et svar, og forklarer hvorfor han ikke skjøt. Og vet dere hva hans forklaring var? Han sa han hadde ikke fått noe fra ledende hold, fra marinen, eller fra hæren, eller fra marinens overkommando, han hadde ikke fått noe ordre om at han skulle gjøre motstand, han hadde ikke hørt et ord. Og så sa han, ”og jeg var litt betenkt”, sa han, ”på å starte krigen på egen hånd”, og det kan man jo strengt tatt forstå. Det forteller jo litt, altså, om hvor forvirret tingene var 9. april i Norge. Men dette med min opplevelse der, den var temmelig avgjørende for hvordan min utenrikspolitiske holdning kom til å bli, altså dette med at man måtte ikke gjøre noe som kunne sette Norges eksistens som selvstendig nasjon i fare.

Lange: Da du så ble spurt om å bli utenriksminister, var jo det en situasjon som det var blitt bygget opp til, det var vel antagelig ikke en stor overraskelse for deg?

Stray: Neida, det var ikke det. Men Lyng ønsket ikke meg, det er riktig som det står her (i dokumentasjonsmappen, red.anm.), han ønsket jo ikke meg som utenriksminister. Det skyldtes nok at vi hadde hatt et par figter, hvor han hadde villet akseptere en del ting som jeg mente var uheldige for vårt forhold til USA. Og der stod Stortingsgruppen helt på min side. Den som Lyng vel egentlig hadde antydnet skulle bli utenriksminister, og der var vel Borten av samme mening, det var sønnen til Hambro, som da var kommet inn på Stortinget. Hambro var en veldig fornuftig og kjekk mann, det var ikke det. Men etter min mening, han hadde jo vært mangfoldige år nede i Haag, og hadde vel bare drevet med norsk politikk i et par år, tror jeg, før han kom inn på Stortinget. Det var hans første periode, og han hadde jo ikke på noen måte den autoritet som jeg ville ha, for eksempel i forhold til Borten, det var jo helt på det rene, så

det var kanskje derfor Borten ønsket ham, (latter) Så det var nok en temmelig enstemmig oppfatning ---

Lange: Hvem var det som fremmet ditt kandidatur, var det Stortingsgruppen?

Stray: Det var, tror jeg, temmelig enstemmig i Høyres gruppe at jeg skulle overta. Det var det.

Lange: Hvordan vil du karakterisere arbeidet i regjeringen Borten i den perioden du satt der?

Stray: Da må jeg kanskje si et par ord om Borten. Borten var en merkelig politiker, jeg skal bare illustrere det ved noen få eksempler. La meg starte med grunnen til at Borten ble statsminister, det var jo faktisk Høyre som sørget for det. Da man skulle danne en borgerlig regjering, så hadde Høyre Lyng som sin statsministerkandidat, Venstre hadde Røyseland, og Senterpartiet hadde Borten. Det ble temmelig fort klart at det ville være veldig vanskelig, denne gangen, å få akseptert at Høyre skulle ha statsministeren. Man hadde jo hatt den korte perioden med Lyng tidligere. Det ble temmelig fort klart at det var de ikke noe særlig stemt for, de andre borgerlige partiene. En ting til som gjorde at det ble vanskelig, for ikke å si umulig, å kjempe noe særlig for Lyngs kandidatur, det var at vi jo meget fort fikk inntrykk av at han ikke ønsket å være det selv. Derfor ble det spørsmål om man da skulle ha Røyseland, eller om man skulle ha Borten. Og da var forholdet det at de aller fleste av de ledende i Høyre, som Lyng, for så vidt, som jeg, som Willoch, vi mente at man måtte ta Røyseland. Men det var jo kommet veldig mange nye medlemmer inn i Høyres gruppe ved det valget, det var jo også det som førte til at man fikk en regjeringsdannelse, og så viste det seg det at praktisk talt alle de nye, de mente at Borten var den beste, fra et borgerlig synspunkt.

Jeg tror det var ved valget i 1965 som var første gang at det var sending av partilederdebatt i radioen. Og da hadde Borten vært for Senterpartiet, og Lyng for Høyre. Som person var jo Lyng, også når han argumenterte, en veldig forsiktig mann. Ikke en som slo på stortromma. I og for seg sympatisk, men enten dere tror det eller ikke, de som hørte på den radiodebatten, før valget, de fikk inntrykk av at den som sterkest argumenterte for at man måtte få skattelettelse, det var Borten, og ikke Lyng (latter). Og det var en av de tingene som disse nye representantene trodde, at hvis vi fikk Borten og ikke Røyseland, så ville det være lettere å få Høyres synspunkter når det gjaldt skattepolitikken gjennom.

Og, så var det en ting til som spilte en rolle der, det var nemlig at mange, den gangen, så på Seip, Seip og Garbo, men særlig Seip, som veldig radikal venstremann. Han hadde nok skapt et lite inntrykk av dette selv, i virkeligheten var han det ikke. Så det førte også til at de var redde for at de ville få for meget innflytelse med Røyseland som statsminister. Jeg mener at hvis de trodde at Garbo og Seip ville bli vanskelige folk for en borgerlig regjering, så hadde det jo vært meget fornuftigere at de hadde gått inn for Røyseland, deres partifelle, som de da hadde måttet vise en viss lojalitet overfor. Men de trodde at da var det bedre å få Borten. Så sånn kan man ta feil. Disse tingene til sammen førte til at 2/3 av Høyres gruppe stemte for at man skulle velge Borten. Siden man ikke kunne bli enige under forhandlingene om det skulle bli Røyseland eller Borten, så hadde Senterpartiet og Venstre sagt at nå overlater vi til Kristelig Folkeparti og Høyre å avgjøre hvem som skal bli statsminister. Høyre var jo den gang mye større enn Kristelig Folkeparti når det gjaldt Stortingsmandater, så det vil i virkeligheten si at det ble Høyre som ville bestemme hvem det ble. Nå var det også flertall for Borten i Kristelig Folkeparti. For å fullføre historien: Når man skulle diskutere skattepolitikk

innen regjeringen Borten, var Borten selv aldri for noen form for skattelette, ikke det minste, så sånn var det [latter].

La meg nevne noen andre ting. Etter hvert utviklet det seg en veldig misnøye med Borten som statsminister, i Høyre. Det var Bærum Høyre, tror jeg, det er jo liksom Høyre-Høyre, ikke sant, de hadde kommet med voldsom kritikk av Borten, så det ble sagt: Kan dere ikke invitere Borten til Bærum Høyre for å holde foredrag på et møte? Og det ble gjort, og Borten møtte opp. Og forholdet var det, jeg sier det fordi det karakteriserer Borten: De var vilt begeistret for Borten i Bærum Høyre, etter å ha holdt det møtet. Borten var som politiker fantastisk når det gjaldt å snakke med folk utenfor rekkene. Som regjeringssjef var han ikke noe god, og hovedgrunnen til det var kanskje at han var en tviler, han tvilte på sine egne standpunkter. Det var jo regjeringen Borten som la fram den store skattereformen. Det var før jeg var kommet inn i regjeringen, det var en senterpartimann, Sandberg, som var formann i den forberedende komiteen. Regjeringen Borten hadde da lagt frem skattereformen, og det var omfattende ting man skulle diskutere. Og enten dere tror det eller ikke, så kom jeg tilfeldigvis til å sitte ved et nabobord i Stortingsrestauranten og høre at Borten sitter og snakker med noen i Arbeiderpartiet og sier, ”nei, det kunne være mye tvil om det man hadde lagt frem [latter], det var ikke så sikkert at alt dette var fornuftig”, altså, der ser dere, og det var ikke noe taktikk fra Bortens side: Han var i tvil om det han hadde vært med på var riktig! Det at man kan være i tvil, og ikke er så sikker på seg selv, kan jo på mange måter være en sympatisk ting, men det er ikke noen god egenskap for en statsminister [latter]. Og det opplevde man altså. Jeg husker bare noen rare eksempler, jeg var kommet inn i regjeringen da det hadde blitt laget en norsk veiplan 1, det var den første veiplanen. Det var Kyllingmark som var samferdselsminister, og den skulle da opp til drøftelse i regjeringen. Og så gikk vi gjennom den, hvert fylke ble ”ropt opp”, for hvert fylke hadde kommet med sine innspill. Da vi kom til Sogn og Fjordane, så sier

Borten: ”Jeg ser at Sogn og Fjordane har foreslått ting som ikke er tatt med i veiplanen, hvordan kan det ha seg?” Så sier Kyllingmark: ”Det skyldes den ene ting at Sogn og Fjordane var det eneste fylket som ikke aksepterte den økonomiske ramme som var lagt for fylket”, alle de andre fylkene hadde akseptert det. ”Men på grunn av at Sogn og Fjordane hadde tatt med mer veier enn man hadde satt opp penger til, så måtte vi kutte ut noen”, sier han. ”Åå ”, sier Borten, ”ja vel ja, men man må nok alltid ta hensyn til hva de mener på det lokale planet”, sier han så. Så kommer vi til Sør-Trøndelag, Bortens eget fylke. Og så sier han, ”ja, den veien der, hvorfor er ikke den med på planen”? Så sier Kyllingmark: ”Nei, det skyldes at den ikke ble tatt med fra fylket” [latter]. Og så sier Borten: ”Ååå,” sa han, ”ja, vi må nå huske på det”, sa han, ”det er vi som bestemmer”. [latter] Da var det gått ti minutter, altså, mellom de to standpunktene. [latter]. Det var ikke så lett alltid, å arbeide med Borten som statsminister, men stort sett så gikk det jo bra.

Lange: Du sa at det ble oppfattet som byrdefullt å fremme saken om EF-spørsmålet, så byrdefullt at John Lyng kanskje synes det var for vanskelig. Hvordan opplevde du selv den prosessen?

Stray: La meg først si at jeg var lei for at det ble regjeringsskifte, jeg skal også gi en spesiell begrunnelse for det: Jeg tror faktisk at jeg skulle ha greid å få til et bedre forhandlingsresultat for Norge enn det regjeringen Bratteli greide. Nå skal du høre, NATO hadde alltid et utenriksministermøte i annen halvdel av desember. Annen halvdel av desember i 1970, så var det møte, litt av bakgrunnen var at det var den gangen da Frankrike var, hva skal jeg kalle det, medlem av NATO uten egentlig å være medlem, og ingen ville ha noe med Frankrike å gjøre, på grunn av at de hadde jo hatt noen spesielle standpunkter der. Da jeg kom inn som utenriksminister, våren '70, da så jeg at uansett hva den franske utenriksminister sa i NATO-

møtene, så var det ingen som repliserte, ingen som sa noe, de bare lot som om de ikke hadde hørt ham, det var slik det var. Jeg var klar over hva som var bakgrunnen for dette, men jeg syntes det var virkelig merkelig, det var ikke noe fornuftig en gang. Så jeg fravek denne linjen, særlig om jeg syns det han sa var fornuftig, så støttet jeg ham, og kom med noen kommentarer til hva han hadde sagt. Så skal du høre, etter at vi hadde hatt dette møtet i desember '70, og skulle til å gå, så sier den franske utenriksminister at han vil gjerne snakke et par ord med meg under hånden. Og så sier han til meg når vi er alene: ”Ja, hvordan er Deres oppfatning av dette med at Norge skal bli medlem av EF.” Da trodde jeg at han mente den norske regjering, så jeg begynte å snakke om det. Nei, han var ikke interessert i å høre hva regjeringen mente; ”Hva mener De?” Og da sa jeg: ”Å, ja, hva jeg mener, det er jo klart”, sier jeg, ”jeg er jo gammel formann i Den norske Europabevegelsen”. Så enten dere tror det eller ikke, hva mannen svarer? ”Ja”, sa han, ”da skal jeg sørge for at dere får betingelser så dere kan bli medlem”. Det var fordi at jeg hadde vært hyggelig mot ham. Så det viser hvordan også personlige ting spiller en stor rolle, selv på de høyeste internasjonale plan. Og derfor var jeg lei for at det ikke var meg som kunne få gjennomføre de forhandlingene, for jeg tror jeg skulle fått til noe bedre. Det var jo ikke så dårlig det som ble, det er ikke det, men jeg tror at jeg skulle fått noe enda bedre til. Men det er en ting som jeg tror mange ikke er klar over, at personlige ting, det spiller en stor rolle også på høyeste internasjonale plan. For eksempel, dere vet jo at, Thatcher og han tyske kansleren, Kohl, de kunne jo ikke fordra hverandre, det skapte av og til vanskeligheter.

Jeg var altså lei for at jeg ikke fikk fullført, men tilbake et øyeblikk til Lyng: Jeg tror ikke han var uenig i at vi burde inn i EF, men jeg tror at han skjønnte at dette kommer til å bli en tung og vanskelig affære, og at når han da hadde vært utenriksminister i fem år, så syntes han kanskje det kunne være nok, jeg vet ikke. Det var mitt inntrykk, jeg kan ikke si noe mer enn det.

Tamnes: Når du kom inn i '70, og EF-saken var den store, så var vel situasjonen at Senterpartiet for alle praktiske formål var et Nei-parti, selv om de ikke kunne flagge det, kanskje. Eller?

Stray: Nei, det var uenighet i Senterpartiet. Det var delt, Senterpartiet, og det var derfor jeg også senere sa at vi måtte ha Borten, fordi at sjansen for at vi skulle få i hvert fall en del av Senterpartiet med ville være avhengig av at Borten var statsminister. Så jeg tror nok at også av den grunn ville EF-utfallet kanskje blitt et annet enn det ble om vår regjering hadde blitt sittende. Siden vi er inne på dette, så var det jo også en annen ting som jeg var meget lite fornøyd med, når det gjaldt EU-saken senere, etter at Bratteli overtok. Bratteli var jo en varm tilhenger av at man skulle inn i EF, han, men der tok jo Arbeiderpartiet den holdning at alle som var for medlemskap, de ville ikke uttale seg før forhandlingene var ferdige, mens derimot alle som var mot, de agiterte jo som ville vesten, hadde jeg nær sagt, fra første dag. Det er klart at, når det gjaldt opinionen i Norge, så spilte det selvfølgelig en stor rolle.

Lange: Situasjonen i Kristelig Folkeparti, hvordan oppfattet du den?

Stray: Jeg må si at jeg ikke kan huske at jeg hadde noe inntrykk av at Kristelig Folkeparti var spesielt negative, men de dalte til slutt ned på Nei-siden. Det kom litt overraskende på meg, hvis jeg ikke husker feil.

Tamnes: Hvordan opplevde du situasjonen i 70-71, hvor det jo fra Senterpartiet, fra Borten, som har et motsatt mål, men som ikke sier det, hvor det jo i det minste er et relativt hardt

trykk i retning av å pålegge dere reservasjoner. Da du skulle presentere dette i Brüssel, så var det mange forbehold, hvordan opplevde du det?

Stray: Ja, riktig, det er ganske interessant, for så vidt. Det jeg mislikte litt, men som jeg aksepterte da, det var at de forbeholdene som ble presentert i forbindelse med søknaden, det var ikke det at vi skulle ha lagt dem til side, men de skulle vi tatt på et senere tidspunkt. Fordi det skapte en litt negativ holdning mot Norge blant de andre medlemslandene. Det hadde vært bedre, som jeg sier, å ha tatt dem når forhandlingene startet, og underhånden, og der kunne man bedre ha utnyttet mulighetene, som for eksempel denne franske utenriksministeren som da sikkert ville være vennlig innstilt overfor det jeg sa, og så videre. Så det var ikke noen lur taktikk. Men det var ikke det at jeg i og for seg var noe uenig i forbeholdene, men jeg tror altså ikke at det var en så lur taktikk.

Lange: Men det var kanskje nødvendig, ut fra en politisk vurdering i Norge?

Stray: Ja, det var nok nødvendig for Borten og disse, det var jo selvfølgelig også derfor man gjorde det.

Tamnes: Du var medlem av Europabevegelsen, i styret i fra '71 til '81: Det var vel ikke den beste perioden for Europabevegelsen?

Stray: Nei, det kan du kanskje si det ikke var, neida, det var jo ikke bra.

Tamnes: Det var jo nærmest tabu å snakke om medlemskap.

Stray: Tabu var kanskje litt sterkt sagt, ja, i '71 kunne man snakke om medlemskap, men det var vel slik at man mente, på bakgrunn av avstemningen, så måtte det i hvert fall gå lang tid før man kunne ta det opp igjen. Man så det på den måten at man i stedet måtte forsøke å skape best mulig forhold for Norge, og det gikk jo ikke så helt galt heller, må man si.

Pharo: Litt på siden av dette: Er det stort sammenfall når det gjelder ledelse og medlemskap i Europabevegelsen, Atlanterhavskomiteen og Folk og Forsvar og slikt, er det i stor grad de samme menneskene som går igjen?

Stray: Nei, det vet jeg ikke riktig om det er, du mente i alle de organisasjonene?

Pharo: Ja, alle de tre, for det første så er de vel tverrpolitiske, stort sett, men er det de samme personene som sitter ---

Stray: Nei, jeg tror ikke egentlig det. Kanskje hvis du tenker på bakgrunn av meg, men ellers kan du ikke si at det var stort sett de samme. Nei, det var ikke det. Jeg var jo med og stiftet Folk og Forsvar, Unge Høyre var jo med blant de organisasjonene som var med fra begynnelsen, og jeg var jo veldig interessert i forsvarsspørsmål. Europabevegelsen, det hang vel litt sammen med mitt nære forhold også til Hallvard Lange, det at jeg kom inn der. Nei, det var stort sett forskjellige personer, og jeg var litt av et unntak i så måte, kanskje.

Pharo: OK. Det er jo nesten definatorisk at Europabevegelsen har kontakter inn til resten av verden, og at Atlanterhavskomiteen har det. Har Folk og Forsvar det også?

Stray: Jo, men kanskje ikke like mye i min tid i Folk og Forsvar, som er en god stund siden. Folk og Forsvar ble jo egentlig laget etter en svensk modell. Svenskene hadde startet tidligere. Så ble det laget en tilsvarende, tror jeg, omtrent samtidig i Norge og i Danmark, og noen år etter, så ble det også laget en i Tyskland, i Vest-Tyskland, som hette ”Volk und Verteidigung”. Vi hadde samarbeid med svenske, danske og da den tyske ble startet også med den tyske. Men i noen andre land kan jeg ikke huske at, i hvert fall ikke i min tid, at det var noe sånt.

Pharo: Så dette var et nordisk fenomen i utgangspunktet?

Stray: Ja, i utgangspunktet så var det et nordisk fenomen. Eller skandinavisk kan man kanskje si, for Finland var jo ikke med.

Tamnes: Det er en person som er nevnt en passant her, en som kommer til å spille en sentral rolle i norsk politikk, og som du har et nært forhold til i mange år, det er Kåre Willoch. Når møter du ham første gang?

Stray: Det var vel i Den Konservative Studentforening, tror jeg. Han var medlem, jeg tror ikke han var noen ledende figur der, men han var medlem i Den Konservative Studentforening, og det var vel der vi traff hverandre første gang.

Tamnes: Jeg har inntrykk av at dere har stått for mye av det samme?

Stray: Jada, det har vi gjort

Tamnes: Er det noen standpunkter hvor dere har vært delt, noen saker hvor dere har vært uenige?

Stray: Nei, jeg vil ikke si at vi har vært uenige. Men du kan vel kanskje si at Willoch hadde kanskje, nå tenker jeg ikke på i dag, men tidligere: Willoch hadde jo kanskje en tendens til, jeg sier bare tendens, til å forfekte sine forskjellige standpunkter litt mer fundamentalt enn meg. Jeg hadde funnet ut at hvis man gjør det litt mer bløtt, så var det lettere å få tilslutning. Det var kanskje det hele, ellers kan jeg ikke huske at vi var uenige om noen ting, Willoch og jeg, i noen sentrale spørsmål i hvert fall. Ja, det eneste måtte være, det er jo nevnt så vidt (i dokumentasjonsmappe, red.anm.), han så jo litt annerledes på abortspørsmålet enn meg. Det var jo delte oppfatninger om dette i Høyre, så det førte jo til at man ble enige om at partiet skulle stilles fritt, og ikke ha noe programfestet om dette. Men det var ikke slik at det var et stridsspørsmål i partiet. Tross alt hadde det jo vært et sekundært spørsmål i det politiske liv.

Tamnes: Hvilket forhold hadde du til, skal vi si de verdikonservative, Minerva, Langslet, for så vidt Lønning, og så videre?

Stray: Ja, jeg var jo nær knyttet til dem jeg, jeg var jo selv en av dem, vi var jo en gruppe i mange år. Og det med abortspørsmålet, det blir jo som man ser det, jeg må si at jeg er fortsatt av samme oppfatning som jeg var når det gjaldt abortspørsmål. Jeg mener at når man ikke skal ta livet av folk, så skal man heller ikke ta livet av dem mens de ligger i mors liv. Det er i utgangspunktet, jeg mener ikke det at det ikke er unntakstilfeller, men slik ordningen er blitt, at inntil 12 uke av svangerskapet, så kan moren fritt bestemme, det må jeg si jeg fremdeles synes er en dårlig ordning.

Pharo: Jeg lurte på dette med moderniseringen, eller eventuelle generasjonsendringer i partiet på 50-tallet. Ingvaldsen og Petersen, var de omtrent på samme linje som deg og Lindebrekke, eller lå de litt ---

Stray: Nei, særlig Ingvaldsen lå nok atskillig mer til høyre, mer fundamentalt, kan man si, i sine oppfatninger. Men det var ikke slik at det skapte noen voldsomme problemer, det er en misforståelse. For å ta det litt tilbake til Borten, Ingvaldsen var av dem som mente at Borten skulle bli statsminister. Hvis jeg ikke husker feil, der er jeg litt usikker, men jeg tror faktisk at Erling Petersen også var for det. Erling Petersen var jo, hva skal vi si, en litt egenartet person. Han var en veldig flink mann, det var ikke det, intelligent og flink, men han var liksom litt isolert, han hadde ikke så lett for å arbeide i team. Den gangen var det jo en partihemmelighet, du vet at grunnen til at han ble satt opp på listen for Høyre og valgt inn på Stortinget for Høyre, det var ikke fordi han ikke var Høyremann, ikke misforstå meg, det var han, men det var det at det var en ungdomsgruppe i Oslo, jeg støttet den nok, men var ikke egentlig med. Men for å si det litt morsomt, det var en ungdomsgruppe som den gangen ble ledet av min nå avdøde bror, som gikk inn for at man skulle få den unge Willoch inn på fast plass på Oslo Høyres liste, som ung sosialøkonom. Og det førte til at enkelte andre litt eldre grupper i Høyre syntes at det ikke var noen god idé. Men tanken om at det skulle være en sosialøkonom, den var god. Og så fant de frem til Erling Petersen. Så spørsmålet er altså: Hadde ikke den ungdomsgruppen agitert så sterkt for Willoch, så spørs det om Erling Petersen i det hele tatt hadde kommet på Stortinget. Sånne tilfeldigheter kan inntreffe i det politiske liv.

Pharo: Det har alltid forundret meg hvorfor han kom, for det ser jo ikke ut som om han har hatt noen basis å snakke om i partiet for øvrig?

Stray: Nei, han hadde ikke det. Så faktisk tror jeg at dette er en helt sannferdig fremstilling av hva som fant sted.

Tammes: Det var et annet miljø som gjerne ville ha en basis i partiet, og det var Libertas og Trygve de Lange. Hvordan opplevde du den striden?

Stray: Jeg jobbet jo en tid for Libertas, og var en veldig god venn av de Lange, men så – jeg vil ikke si at vi røk uklar, det er ikke riktig, men vi ble – ja nå skal du høre, det var opprinnelig slik at de Lange, han var vår kandidat til å bli Høyres generalsekretær, det må ha vært i '46, men det ville altså ikke de gamle, så det ble Helberg isteden. Jeg får vel bare si mine vurderinger: Jeg tror nok at de Lange antageligvis tok det tungt, det at han ikke fikk den jobben, som jeg i grunnen tror han hadde gledet seg mye til å ta. Han var jo ung og frisk og aktiv, det førte til at han følte at han måtte gjøre noe på andre felter, på omtrent tilsvarende felt, og det førte til at han ble veldig aktiv i Libertas. Og vi samarbeidet da også i forbindelse med Libertas, lenge, men altså ----

Etter hvert så utviklet det seg, jeg ga uttrykk for min oppfatning, og det førte til at det ble litt avstand mellom oss, fordi jeg sa at ”det kan ikke være slik at Libertas skal bestemme alt i Høyre, det går ikke”. Vi var villige til å høre på dem, og det var jo næringslivsfolk og av stor betydning hva de mente, men det er jo ikke sånn at de kan bestemme alt. Så jeg følte vel at på den siste tiden ble det litt mer avstand mellom oss. Men vi var for så vidt gode venner helt til, han døde jo nokså ung, dessverre. Jeg tror at hadde han blitt generalsekretær i '46, så hadde det nok antakelig ført til en, kanskje, et hurtigere oppsving for Høyre rent organisatorisk enn slik det nå ble.

Pharo: Det var en ting, som oppfølgingsspørsmål: Du snakket om politiske møter og kontakten mellom politikere og velgere. Er det blitt slik at den funksjonen med å høre hva grasrota sier eller ikke sier, er det nå overlatt til partiapparatet, i større grad enn til de enkelte politikere på toppnivå?

Stray: Nei, det var jo lokalpartiene som laget til møter i den tiden også. Men det var mitt inntrykk at det var atskillig større interesse for den slags møter enn det er i dag. Og jeg vet jo at jeg reiste rundt i hele landet, og jeg har ikke inntrykk av at de gjør det i samme grad nå, politikerne. Det henger jo litt sammen, med at de mener de kan nå publikum, særlig gjennom TV.

Pharo: Mitt inntrykk er at det kanskje er partisekretariatene som nå reiser mer enn ---

Stray: Ja, det tror jeg kan være riktig. Men jeg mener at den reisevirksomheten hadde betydning begge veier. Det er det som er det viktige. Representantene fikk sagt hva de mente, på en meget mer omfattende måte enn man får gjort på TV. På den annen side fikk de også høre mye mer tilbake om hva publikum mente, enn de får gjort via TV. Nå er det jo riktignok enkelte TV-programmer som går ut på at de skal ringe inn, men det er jo likevel ingenting av tilbakemeldinger mot det de fikk da de var rundt i lokalforeningene.

Tammes: Før vi går inn på den egentlige sikkerhetspolitikken, så kunne jeg tenke meg å høre litt med deg om havrettsspørsmålene, hvor jo Evensen og hans makker Treholt kom til å spille en sentral rolle. Nå vet vi jo det generelle Høyrestandpunktet til gråsonespørsmål og den slags, og vi vet jo stort sett hva du mente om det, men kan du si litt om hvordan du oppfattet

disse to herrer som aktører, også fordi du jo som utenriksminister etter hvert fikk dem i fanget på en spesiell måte?

Stray: [Latter]]Ja, jeg gjorde det, ja. Jeg må dessverre si, som ærlig er, at jeg ikke kan huske så veldig mye om akkurat det spørsmålet den gangen. Jeg kan ikke det. Men det er jo ikke tvil om at Evensen var en meget dyktig mann på sine felter. Men, det er kanskje stygt å si det, jeg fikk jo mer inntrykk av ham da jeg kom til å bli utenriksminister annen gang, for da var han jo i Utenriksdepartementet: Han var jo en dyktig, kunnskapsrik mann, men etter min mening, etter mitt inntrykk, fantastisk naiv. Hans naivitet preget så vidt jeg kunne skjønne mye av de standpunktene han tok i forskjellige sammenhenger og spørsmål. Men jeg må si dessverre at det er litt blankt for meg, det med den tiden da Frydenlund var der. Jeg og Frydenlund, ingen av oss var innstilt på at man skulle gi noe særlig etter for blant annet hva Sovjet mente. Og det må ikke glemmes i dag, at alt det man måtte foreta seg eller ikke foreta seg i forhold til Sovjetunionen, måtte også sees i en sikkerhetspolitisk sammenheng. En kunne ikke se det løsrevet fra det. Det var jo lett for, at hvis Sovjet hadde inntrykk av at de kunne få presset gjennom noe, så stoppet de ikke med det, da presset de videre.

Tammes: Når du blir utenriksminister, så sitter jo han som ambassadør og folkerettsrådgiver i departementet. Og utviser en viss politisk aktivitet, blant annet atomfri sone. Jeg har registrert at du da på et visst tidspunkt følte et behov for å snakke med ham?

Stray: Ja, jeg gjorde det, jeg gjorde det. Han drev jo en slags agitasjon for et synspunkt som ikke falt sammen med departementets og regjeringens syn. Da måtte jeg kalle ham inn, og si som så at ”en ting er”, sa jeg, ”om du liksom drøfter, altså på et litt mer teoretisk plan skriver og drøfter forskjellige ting, selvfølgelig må du ha frihet til det, men du må ikke opptre som en

agitator mot det som er regjeringens politikk, det går ikke”. Og det tror jeg nok at han syntes var temmelig strengt sagt, men han føyde seg nå etter det. Og det mener jeg, det mener jeg reint generelt, det har ikke noe med å gjøre at ikke en embetsmann må kunne mene noe, men man må ikke ---, hadde det vært en embetsmann, la oss si i samferdselsdepartementet, som hadde drevet agitasjon for atomfri sone, det hadde vært helt ålreit. Men det må jo ikke være en embetsmann i det departementet som behandler saken, han kan ikke opptre på den måten.

Tammes: Treholt møter du som utenriksminister i forbindelse med opptaket på Forsvarets Høyskole, som problemstilling, noe det jo ble mye diskusjon om. Hvordan vurderer du det?

Stray: Vi kan jo ta akkurat det, siden det er Treholt-saken, en kommentar til det. Bare noen dager etter at regjeringen Willoch hadde tiltrådt, så ble vi kalt inn på statsministerens kontor. Det var vel, hvis jeg ikke husker feil, så var det jeg, justisministeren og forsvarsministeren, og statsministeren, da. Det var folk fra politiet der, som fortalte oss om at Treholt var under overvåkning som mistenkt, under temmelig sterk mistanke om at han var spion. Det ble jo da poengtert meget sterkt at dette måtte vi overhodet ikke snakke om, vi måtte bare vite det vi. Da var han tilknyttet den norske delegasjonen i FN. Det var jo helt på det rene at så lenge han var der, så var det jo ikke så mye han kunne gjøre av spionasje. Men så skulle han hjem igjen, da. For det er jo sånn i den tjenesten at de ikke er for evig i samme jobb. Så skulle han hjem igjen.

Den eneste i utenriksdepartementet som visste om dette her med Treholt bortsett fra meg, det var utenriksråden. Så hadde man altså den ordningen i utenriksdepartementet, at når en embetsmann skal ha en ny stilling, så er det et utvalg som kommer med forslag, og så er det utenriksministeren som bestemmer om han godtar forslaget eller ikke, men det er et utvalg

som foreslår hvilken ny jobb vedkommende skal ha. Så var det jo så uheldig, det kom forslag om Treholt, at han skulle inn på Forsvarets Høyskole. Grunnen til at forslaget kom: Det var mangel på jobber hjemme, så da pleide man å gjøre slik, at de sendte man på Forsvarets Høyskole. ”Å Gud”, tenkte jeg, det var jo ille, da”. (latter). Fordi saken var jo nemlig den at vi måtte jo på død og liv ikke gjøre noe som kunne få ham til å få mistanke om at han var under etterforskning. Og hadde det vært en hvilken som helst annen stilling han hadde blitt foreslått, som han ikke burde hatt, så kunne jeg ha sagt: ”Nei, den vil jeg ikke at han skal ha”. Og så kunne de ha sagt: ”Å, det er på grunn av at han er Arbeiderpartipolitiker”. ”Ja, det er på grunn av det”, kunne jeg ha sagt, men nok om det i alle fall, som unnskyldning, ikke sant. ”Jo da, jeg vil ikke ha en Arbeiderpartimann der.” Det ville jo i og for seg vært gjenstand for sterk kritikk, for man var jo enige om at man ikke skulle ta sånne politiske hensyn, men da kunne jeg ha sagt at det skulle jeg tatt på meg. Men hvordan i all verden, ved å nekte han å gå på en skole, da ville jo alle skjønne at her er det noe muffens med ham, hvorfor i all verden skal han ikke få gå på en skole?

Så vi hadde drøftelser, da, vi drøftet det vi som visste det i regjeringen. Og vi drøftet det med politiet. Men politiet sa: ”Nei, dere kan bare la ham gå”. Jeg tror politiet trodde at de skulle få tatt ham litt fortere enn det nå viste seg at de greide. Det var en sak for seg. Men nå var det nok en ting vi gjorde, det er fælt å si det, men vi meddelte likevel en mann til om mistanken om spionasje på Treholt. Og det var til sjefen for Forsvarets Høyskole, for vi trodde da at han kanskje ville legge det elevene fikk vite og ikke vite der litt mer forsiktig an. Jeg vet ikke om dere husker hvem som var sjef der, det var Torp, sønn av gamle forsvarsminister Torp, statsminister Torp. Han ville ikke tro at det var sant, så han tok ingen hensyn til det. Når det er sagt, det var jo i og for seg snilt, men det var altså litt dumt av han, men det var bakgrunnen,

altså. Vi i statsråd, hvis vi hadde satt foten ned og sagt ”Du skal ikke gå på Forsvarets Høyskole”, så ville han helt opplagt ha skjønt at nå har de mistanke til meg.

Pharo: Siden vi snakket om den første EF-runden: Da du overtok første gang som utenriksminister, så var det på slutten av Nordøk-forhandlingene. Hvor stor var troen på at Nordøk faktisk skulle kunne komme til å bli noe av? Jeg mener, alle måtte vel for så vidt vite at Danmark kom til å flytte på seg i retning Europa så fort de bare kunne, hvis muligheten bød seg?

Stray: Jeg må si at jeg hadde ikke noen stor tro på Nordøk. Men det var mange i regjeringen som hadde det. Den som var veldig ivrig, hvis jeg ikke husker feil, det var jo Borten. Det viste seg jo også, det som mange antakeligvis ikke skjønnte da, det var jo ikke bare at Danmark kunne forsvinne inn i EF, det var jo også dette med Finland. Det viste seg jo at Finland fikk ikke lov til å være med, av Sovjet. Jeg vil vel i og for seg ikke si at det var noe galt med Nordøk, men det å tro at Norge, sånn næringsmessig sett ville kunne tjene noe veldig på Nordøk, det var etter min mening ønsketenkning. Fordi det var så lite vi kunne oppnå utover det vi allerede hadde. Vi kunne ikke konkurrere med Danmark når det gjaldt landbruksvarer, den gangen var det også vanskelig å konkurrere med Sverige når det gjaldt det meste av industrivarene. Det som den gangen var vår stor forse, det var jo skipsfarten, og der hadde vi ikke noe å tjene på Nordøk, det var jo verdenshavene --- Jeg må si at jeg syntes at denne veldige ivringen for Nordøk, den var noe blåøyd. Det var i og for seg ikke noe galt, men, så viste det seg da at det heller ikke var gjennomførbart, så sånn var det.

Pharo: Dere i Høyre tenkte formodentlig ”blir det så blir det, men det er ikke noe vi ønsker”: Gikk dere så å si ut fra at før eller siden, så ville denne prosessen falle sammen av seg selv?

Stray: Nei, det kan jeg ikke --- Det var nok i tankene, da, nå når du sier det. Jeg tror kanskje at Lyng var litt mer for Nordøk enn en god del av oss andre, men det var ikke sånn at vi mente det var noen stor ulykke at det ikke ble noe av det. Vi mente at det hadde ikke den betydning som de veldig ivrige tilhengerne ga det. Det var mer sånn, ja.

Pharo: Du er inne på dette i andre sammenhenger, kunne dette tette nordiske samarbeidet, om det ikke akkurat var nøytraliserende, men kunne det skape større avstand til Europa og til de nordatlantiske maktene, kunne Nordøk sees i det lyset, var det slik at dere så Nordøk ---

Stray: Det kunne nok det. Særlig dette at Finland skulle være med, det er klart at det kunne det.. Og jeg kan jo huske at jeg begrunnet dette mot samarbeidet i NATO, det var jo veldig viktig. Og da tenker jeg ikke bare på det rent sikkerhetsmessige, at vi på den måten følte oss sikre for vår nasjonale uavhengighet og vår militære sikkerhet. Men det var veldig viktig for å få mulighet til i det hele tatt å påvirke den internasjonale politikken. For alle de store vestlige land satt jo der, og jeg husker at jeg mange ganger gjorde meg den refleksjonen når vi møttes i nordisk sammenheng, hvor uvitende, og det er litt sånn i gåseøyne, svenskene var når det gjaldt viktige utenrikspolitiske spørsmål. De hadde altså ikke den inside information som Norge fikk gjennom sin deltagelse i NATO-samarbeidet. Jeg husker det slo meg mange ganger at, hva i all verden, hva er det dere, hvor er dere hen i Sverige, vet dere ikke det, og kjenner dere ikke til hvordan man ser på det, og så videre. Det slo meg mange ganger.

Pharo: I begge periodene som...

Stray: Nei, det var særlig i den siste perioden som utenriksminister.

Lange: Ja, din andre periode som utenriksminister var jo i regjeringen Willoch, kunne du merke stor forskjell mellom den første og den andre regjeringen du var medlem av?

Stray: Ja, for det første så var jo regjeringen Willoch til å begynne med en ren Høyre-regjering. Så det er klart at det var nokså stor forskjell, i forhold til regjeringen Borten. Men det er en ting som man likevel skal være oppmerksom på, og det er det at uansett om det er ren partiregjering eller om det er en flerpartiregjering, så vil det som regel være sånn at hver departementsjef sloss for sitt eget departement og hva han eller hun skal få å rutte med, uansett om det er samme parti eller om det er flerparti. Så det er nokså likt, altså.

Lange: Men samtidig er det vel mange som vil si at regjeringen Willoch var frukt av en Høyrebølge, også i den forstand at man hadde ambisjoner om større endringer, at det var en regjering med et litt mer vidtgående endringsprogram.

Stray: Det tror jeg er riktig, det var jo en helt klar Høyrebølge som brakte Willoch til regjeringsmakten, og det var ikke helt tilsvarende i '65 da det ble Borten-regjering, det var nokså forskjellig. Og jeg vet ikke riktig, jeg vil også tro at, hvis vi tar utgangspunkt i de to statsministre, at Willoch var nok mer opptatt av å få gjennomført en del forandringer enn Borten kanskje var, jeg tror ikke man gjør Borten noen urett ved å si det.

Lange: Det er også litt forskjellige vurderinger fra historikere i ettertid av hvor vidtgående, eller prinsipielle, disse endringene var. Francis Sejersted sier vel, i motsetning til Berge Furre, at det var mer av en reparasjon av forhold som i grunnen tilhørte det gamle sosialdemokratiske regimet, enn det var et brudd.

Stray: Der vil jeg si at jeg nok er mer enig med Sejersted, for det var ikke noen revolusjon, om du sier det på den måten, det var ikke det. Men mye av det som hadde skjedd tidligere hadde jo heller ikke vært gjenstand for så mye uenighet. Jeg husker ikke riktig hvor mye, er det ikke noen og 90 % av det som det voteres over i Stortinget som er enstemmig, er det ikke så de sier? Der tror jeg at Norge på mange måter, kanskje ikke bare Norge, kanskje de skandinaviske land i det hele tatt, skiller seg litt ut fra de andre demokratiene i Europa. Du kan for eksempel se på England, så har vi jo ganske bestemt inntrykk av at enten det er de konservative eller Labour som er i opposisjon, så er de i opposisjon for å vise at her er vi uenige. Sånn er det ikke i Skandinavia, man er uenig hvis man virkelig er uenig i noe, men ikke for å være uenig. Jeg har inntrykk av at det er litt av det samme i alle de skandinaviske landene.

Pharo: Langslet tilskrev det i noen grad til det forhold at du sitter plassert i Stortinget geografisk, snarere enn etter partigrenser.

Stray: Det kan godt være at det har en viss betydning, jeg ser ikke bort fra det. For i England sitter man jo på hver sin side, det er riktig det.

Lange: Du mener altså at den norske Høyrebølgen på mange måter ikke ble så radikal, eller så skarp, som den har blitt beskrevet i andre land, som i England.

Stray: Nei, nå må man som regel si at det ikke er så lett å sammenligne innenrikspolitikken i de forskjellige land, fordi at forutsetningene er ofte så annerledes. For å ta Storbritannia og Thatcher-perioden, det er mange som sier at Thatcher var en sånn typisk høyreliberalist. Det

kan du i og for seg gjerne si, hvis du ser henne uten hensyn til det landet hun opererte i og var fra. Fordi hun var absolutt ingen ---, hun var en fornyer av Tory-partiet, hun. Hun var jo selv fra meget lav middelklassefamilie, hun var meget intelligent og dyktig, hadde arbeidet seg opp selvstendig, hadde ikke noen som hadde skjøvet henne opp, og hun sto derfor for det synet at man må forandre England, sånn at det ikke er hvem du er sønn eller datter av som skal avgjøre om du skal få jobb, men om du kan noe. Det forholdet har vi jo ikke hatt i Norge, bare reint bagatellmessig, i hvert fall. Så derfor kan man ikke helt sammenligne. Enten man var Arbeiderpartimann eller Høyremann eller Venstremann i Norge, så har vel alle vært enige om at det skal være dyktighet og sakkunnskap som skal avgjøre om du skal ha en jobb eller ikke. Men sånn var det slett ikke i England, delvis er det ikke sånn ennå. Så nettopp fordi at Thatcher brøt med det, så ville hun jo ikke, i England, bli regnet som typisk konservativ i den forstand. Hun var nærmest en liberal type. Men meget dyktig dame, det er det ikke tvil om.

Lange: Men likevel var det vel slik at du som hadde engasjert deg så tidlig i politikken, og hadde saker som du brant for, må ha opplevd det som et viktig skille at Høyre kom i regjeringsposisjon med egen partiregjering.

Stray: Å ja, bevare meg vel, det er klart. Hvis vi tenker tilbake til de første etterkrigsårene, det som, ved siden av dette med utenrikspolitikken og forsvarspolitikken, det som var basisen for hva vi i Høyre arbeidet for, var jo at vi måtte få slutt på at det var Arbeiderpartiet som bestemte all ting. Som jeg sa tidligere, det føltes sterkt fordi i de første periodene på Stortinget etter krigen, hvor Arbeiderpartiet hadde rent flertall, så må man si at det i hvert fall virket som om de ikke brydde seg stort om hva man sa i opposisjonen. De hadde bestemt, og sånn skulle det være. Og å få en endring på det, det var nok underliggende, og noe som man til slutt greide. Og derfor, jeg antydte det før, derfor er jeg ikke så helt sikker på at de som nå klager

over at det ikke er flertall for regjeringen, jeg er ikke sikker på at de egentlig har så rett, jeg tror på mange måter at det at en regjering ikke kan være sikkert på at de med stemmepisken i sine grupper kan få flertall for hva som helst de kommer med, jeg tror det kanskje bare er en fordel, jeg.

Lange: Så det er altså slik at vi gjennom denne parlamentariske situasjonen får en sterkere konsensuskultur, er det det du mener?

Stray: Ja, du gjør det, fordi at regjeringen blir da også nødt til å ta hensyn til hva de andre partiene mener. Jeg mener det er vesentlig for et hvert land, at vi kan så noenlunde få ordninger som det store flertall er enig om, det tror jeg er veldig viktig.

Tamnes: Vi tangerte etableringen av Willoch-regjeringen. Jeg mener å huske at det da var en diskusjon, eller ansatser til en diskusjon, om Langslet som mulig utenriksminister.

Stray: Jada

Tamnes: Hadde du noen befatning med det?

Stray: Jo, jeg hadde befatning --- Jeg tror at Willoch, i likhet med mange andre, uten å ha snakket om det, trodde at jeg ønsket å bli Stortingspresident. For jeg hadde vært visepresident i den foregående periode, og når vi skulle velge ny Stortingspresident, så var det sikkert nokså nærliggende å tro at det ville bli meg. Men så sa jeg til Willoch at det ville jeg ikke bli, ikke fordi jeg ikke kunne tenke meg å bli det, men fordi at jeg husket fra den tiden jeg satt som gruppeformann, i den første tiden av Borten-regjeringen, før jeg kom inn i regjering selv.

Hvor lite hyggelig det egentlig var, å måtte sitte og forsvare ting som jeg egentlig kanskje ikke var 100 % enig i, for jeg hadde ikke vært med og drøftet dette i regjeringen. Så nei, sa jeg, den situasjonen ville jeg ikke ha en gang til. Da ble vi straks enige om at, neida, men da skal du ha utenriksministerstillingen. Så det var helt i orden. Men det er riktig nok, det at Willoch hadde tenkt på Langslet som utenriksminister.

Tammes: I '83, i forbindelse med utvidelsen av regjeringen, så oppstår det jo ny diskusjon om kabalen, naturligvis, og det er da kanskje et ønske fra KrFs side om å få en hånd på rattet når det gjelder de utenrikspolitiske aspekter i en eller annen forstand ---

Stray: Ja, jeg vet ikke riktig, det kan godt være det, det tør jeg ikke uttale meg om. Men jeg ville kanskje tro at hvis Kristelig Folkeparti, hva de antakelig har gjort, uttrykte ønske om at de ville ha utenriksministeren, at det mer hang sammen med at det var sånn at utenriksministeren var nestkommanderende i regjeringen, at det kanskje har en viss sammenheng. Derfor fikk man jo også den ordningen da, for en viss tid, at det ikke var slik lenger, men at det ble Bondevik som ble nestkommanderende.

Jeg vet ikke om jeg skulle si det, men det hendte meg en merkelig ting mens man holdt på med utvidelsen av Willoch-regjeringen: Det var en dag, så ringer telefonen. Det var hjemme hos meg, privat. Så tar jeg den og sier hallo, det var en herrestemme, jeg aner ikke hvem, jeg kjente ham ikke, kjente ikke stemmen. Så sier han: ”Ja, det er bare en ting jeg gjerne ville spørre om,” sa han, ”ja da skal du spørre i vei”, sa jeg. ”Har De ønske om å fortsette som utenriksminister, eller vil De helst, liksom?” ”Neida”, sa jeg, ”jeg vil gjerne fortsette, jeg”, sa jeg. Dette skulle en nesten ikke tro, men så sier han, ”da skal jeg sørge for at det blir sånn”, sa

han. Og det må antakeligvis ha vært en som hadde noen innflytelse i Kristelig Folkeparti, altså, fordi at de droppet da det spørsmålet. Men hvem det var, det vet jeg ikke. [Latter].

Pharo: Nokså aparte.

Stray: Ja, det er det, altså.

Tamnes: Hvordan opplevde du diskusjonen om etableringen av U-hjelpsdepartementet?

Stray: Det må jeg si at jeg i grunnen var veldig godt fornøyd med. Fordi at som utenriksminister har du jo svært mye å gjøre. Da skal jeg røpe det, at de aller fleste av U-hjelpssakene ble behandlet på et relativt høyt plan i det såkalte NORAD, som var bygget opp med eksperter og slikt. Når saken fra NORAD kom til Utenriksdepartementet, hvem var det da som i 95 % av sakene avgjorde om det skulle bli ja eller nei til det? Det var en byråsjef. Jeg må si at jeg syns det at, nei, gutt, det må være riktigere at vi får en egen statsråd for dette, som kan se litt, og vurdere sakene, så ikke du bare strør sand, og det er en byråsjef som strør sand på det som NORAD har foreslått. Så det syntes jeg var en veldig, veldig god ordning.

Tamnes: Du får inn i regjeringen et veldig Israel-vennlig parti, KrF, og dette er vel på et tidspunkt da Willoch begynner å bevege på seg med hensyn til synet på Israel. Opplevde du der ----

Stray: Jeg vet ikke riktig, jeg hadde ikke inntrykk av at Willoch den gangen var så, hva skal jeg si, skeptisk til Israel og så Palestina-vennlig som han øyensynlig er i dag. Jeg kan ikke huske at det overhodet den gangen var noe spørsmål som skaffet noen vanskelighet internt.

Tammes: Hvilket syn hadde du selv? Hvis du sammenlikner deg selv med Kristiansen, som hadde et profilert syn.

Stray: Jeg tror ikke vi så så veldig forskjellig på det, jeg tror ikke det. Jeg må også si at jeg i dag synes at Willoch ser for ensidig på det. Hvis vi skal snakke om det ut fra dagens synspunkt, så er jo forholdet det at det går jo ofte slik, dessverre, at når der ikke er så pass mye fornuft på de to sidene at de kan bli enige om en mellomløsning, så blir det gjerne til at ytterliggående elementer på hver side får mer og mer å si, og det er jo det man ser i dag, det er en veldig beklagelig utvikling. Men man får håpe at det allikevel kan ordnes opp, at ting kan få rette seg. For å fortelle en litt pussig ting: Mens jeg var utenriksminister, så var jeg på offisielt besøk i Israel, jeg var i flere land, i Egypten og i Jordan. Da jeg var i Israel, den ene dagen, så var det jo offisiell middag hvor den israelske utenriksminister var vert, men så var jo jeg Høyremann, så derfor holdt det israelske Høyreparti, Likud, en middag for meg den andre dagen. Og den som da var gruppeformann, jeg husker ikke hva han het, han holdt en bordtale, hvor han fortalte om hvor vanskelig forholdene var til palestinerne, og var meget skeptisk på om man overhodet kunne greie å finne noen løsning. Så skulle jeg takke for maten, da tenkte jeg at, ja, så sa jeg ”jeg skjønner at dere er skeptiske, og pessimistiske når det gjelder å finne en løsning. Da skal jeg si en ting, hvis dere spurte hvilket land Norge har hatt mest krig med, så ville dere, på bakgrunn av at vi nå er med i NATO, og dette med forholdet til Sovjet, så vil dere kanskje tro at det har vært med Russland”, sa jeg. ”Men i historiske sammenhenger har Norge og Russland aldri, gjennom hele sin historie, hatt noen krig. Men det eneste landet som vi virkelig har hatt mange kriger med”, sa jeg, ”det er Sverige”. Og så sa jeg, ”i dag er jo forholdet det at sannsynligheten for at det skulle bli krig mellom Norge og Sverige, det er mindre enn sannsynligheten for at månen skulle falle ned på jorden. Så dere

skal ikke oppgi håpet her heller”, sa jeg, ”om at dere kan finne en løsning”. Jeg vet ikke om det gjorde noe inntrykk på dem, men jeg tror det.

Pharo: Hvis jeg kan vende litt tilbake til bistandsspørsmålet: Hvor stor interesse var det for bistandsspørsmål i Høyre?

Stray: Ja, jeg skal være ærlig og si at den var ikke så veldig stor, det tror jeg er riktig, den var ikke det. På den annen side, hvis jeg ikke husker feil, så tror jeg Høyres holdning stort sett var at vi må leve opp til det som FN forventer av oss. Men å være overivrig utover det, det var det ikke, tror jeg, noen stemning for i Høyre. Mens det kan det vel kanskje ha vært noe større stemning for i Kristelig Folkeparti, det tror jeg er riktig.

Pharo: Men det var ikke noe spørsmål som var av enn sånn betydning for Høyre at det var noen grunn til å slåss om det?

Stray: Nei

Pharo: Det er noen få, da, som skiller seg ut i Høyre, som bistandsfolk. Ole Bergesen var jo en meget tidlig bistandsperson, men gjennomgående, så ---

Stray: Det var et spørsmål av typen at ”det kan vi alltid bli enige om, men det er ikke noe kjernesporsmål for oss”. Jeg tror ikke jeg gjør noen urett i Høyre når jeg sier at det var en alminnelig oppfatning.

Pharo: Det er en ting som jeg spør flere om, jeg vet ikke riktig om jeg har fått noe godt svar ennå, men: Tanzania og Nyerere hadde jo en eventyrlig sterk posisjon, både blant norske politikere og i norsk presse. Men den økonomiske politikken Nyerere drev må jo ha gått helt på tvers for dere?

Stray: Ja, helt på tvers. Og dessverre, jeg vet ikke hva grunnen er, men i mange av disse landene så er det sånn. Jeg husker, hvor var det jeg var? Det var ikke i Tanzania, det var et annet land, jeg var på besøk i noen forskjellige land i Afrika, som var bistandsland. Og der ble jeg da vist at Norge hjalp til med å lage et vannanlegg, slik at de ikke skulle behøve å gå i brønnene og hente vann, men de skulle ha rennende vann. Og det var helt flott det, men så kommer jeg altså tilfeldigvis til å snakke med en lokal dame, og så sier jeg til henne ”Det blir vel hyggelig det, nå når man får vann i ---”, ”Nei det spiller ikke noen rolle for oss”, sa hun, ”vi har ikke råd til det vi”, sa hun, ”vi må hente vann i brønnen”, for det skulle bli så dyrt å abonnere på vann fra dette vannverket, at det hadde alminnelige folk ikke råd til.

Pharo: Ja. Hadde du noen forståelse for hvorfor populariteten til Tanzania og Nyerere varte så enormt lenge, helt til kondisjonalitetskravene kom, og selv Kristelig Folkeparti måtte gå med på at det ble stilt strengere krav fra norsk side?

Stray: Nei, jeg husker ikke riktig, dessverre. Men du vet at generelt, så var det vel slik, og det var ikke så rart ut fra et norsk synspunkt, fordi Norge hadde hatt et visst strev med å vinne full selvstendighet selv, så jeg tror nok kanskje at det i Norge var generelt større glede og entusiasme overfor disse koloniene som ble selvstendige enn kanskje tilfellet var i noen av de andre europeiske land, jeg vil kanskje tro det.

Pharo: Bare et siste spørsmål om dette: Var det noen begynnende tendens til å ville gi opp India som hovedsamarbeidsland i din tid, eller er det noe som hører til den følgende Arbeiderpartiregjeringen?

Stray: Nei, jeg kan ikke huske at vi gjorde noe der. Men siden du nevner det, så kan jeg huske at da man valgte India som samarbeidsland, så stilte jeg meg skeptisk til det, for jeg syntes da at det var et for stort land til at Norge skulle kunne samarbeide med det, og det viste seg jo også, det var jo en viss berettigelse i det, for da Nehru kom på besøk i Norge, så ble det jo sagt ”ikke snakk om norsk bistand”, fordi han syntes ikke det er noe morsomt at det lille Norge må hjelpe det store India, så det må man bare holde hysst om. Jeg tror at det hadde vært mer riktig at Norge i sin u-hjelp konsentrerte seg om land som var mer på vår størrelse, og hvor man da lettere kunne få litt innflytelse på fornuftig disponering av det hele. Dessuten var vel heller ikke India egentlig det landet som trengte det mest, ville jeg tro, av alle land i verden.

Pharo: En ting til, i tilknytning til din erfaring fra ulike regjeringer. Fungerte den første regjeringen Willoch mer som et samarbeidende kollegium enn Borten-regjeringen, og for så vidt den andre Willoch-regjeringen?

Stray: Man kan nok si at det fungerte bedre enn i Borten-regjeringen, men jeg kan ikke huske at jeg syntes det var noen vesentlig forskjell på Willoch I og Willoch II når det gjaldt samarbeidet i regjeringen. Det gikk etter min mening veldig, veldig bra. Og det hang, etter min mening, først og fremst sammen med at Willoch som leder for en regjering var mye mer, skal vi si kapabel, enn Borten var. Jeg mener, det passer ikke for Borten å være regjeringsleder, han var en god politiker på mange områder, synes jeg, men han var ikke noe

god til å få folk til å alltid hale sammen, den evnen er veldig viktig for en statsminister, men jeg tror han savnet den.

Tammes: Før vi går inn på den egentlige sikkerhetspolitikken, så vil jeg komme litt tilbake til personer. Alle dine statssekretærer er karrierediplomater. Var det slik at du selv valgte dem, og eventuelt: Hvorfor valgte du den type mennesker?

Stray: Det var vel ikke egentlig jeg som startet med det, men grunnen til det var nok at det man stelte med i utenriksdepartementet, jeg tenker jo ikke da akkurat på disse store politiske tingene, var så spesielt at det ville ikke være så lett, kanskje, å finne noen utenfra som ville egne seg så godt. Så derfor valgte jeg folk derfra som statssekretær, det var grunnen.

Tammes: Det gjør du også i Willoch-tiden, hvor det kanskje ikke var like vanlig lenger å velge...

Stray: Hadde det vært noen andre som statssekretærer, da? Jeg husker ikke riktig hvem som var statssekretær under Frydenlund, men Frydenlund hadde jo den fordel at han var selv utenriktjenestemann.

Pharo: Stoltenberg var statssekretær på slutten av Brundtlands første regjering.

Stray: Det var altså Frydenlunds siste periode, ja. Men han var jo også utenriktjenestemann, var han ikke det?

Pharo: Han var jo det.

Tammes: Men han var jo mer et politisk dyr, da, kan man si.

Pharo: Den eneste av dem som ikke kom fra tjenesten, var vel Dag Bryn, ellers så var det vel alt, ja, etter Hans Engen.

Stray: Han som var statssekretær under Lyng ---

Tammes: Fridtjof Jacobsen?

Stray: Ja, riktig, jeg vet ikke hva han var politisk, jeg vet ikke om han var Høyremann. Men derimot var alle de jeg hadde Høyrefolk. Colding hadde vært aktiv i Unge Høyre og Berg og Frøysnes, alle de var Høyrefolk, så de ble valgt fordi de var Høyrefolk, og fordi de hadde en tilknytning til utenriksstjenesten, og kjente den.

Pharo: Det er en del som står her allment om din stil som utenriksminister, og om arbeidet, om ikke akkurat bak kulissene, så i hvert fall ikke med ropert. Du snakket tidligere om ditt kjennskap til Lange: Førte du bevisst en form for politikk lik den Lange hadde ført, men som Lyng i noen grad brøt med?

Stray: Jo, du kan godt si det, men det var nok ikke noe å hefte deg opp i, det var mer fordi at vi var nokså på linje, kan du si. Han var jo mye eldre enn meg, og vi traff hverandre i forbindelse med Europa-arbeidet, og vi ble i virkeligheten veldig gode venner. Den gangen var ikke det så veldig vanlig, på tvers av partiene, men vi ble veldig gode venner.

Pharo: Hadde han oppfatninger om hva som var mest effektivt, så å si?

Stray: Ja, riktig.

Lange: Det var ikke noen kritikk mot Lyngs måte å drive utenrikspolitikk på i dette?

Stray: Nei, jeg vil ikke si det. Det som jeg mener var Lyngs svakhet som utenriksminister, det var, etter mitt inntrykk, jeg tror det er riktig: At han hadde litt vanskelig for å samarbeide med USA. Og det var jo ikke så bra, for USA var jo den dominerende parten innenfor NATO-samarbeidet, og i sikkerhetspolitikken. Jeg hadde ikke inntrykk av at det hadde noe med politikken å gjøre, det var snarere at hans eget gemytt og personlighet ikke stemte med sånn som amerikanere er. Jeg tror at det har hatt mye med det å gjøre. Han var etter min oppfatning mer europeisk i hele sitt gemytt.

Lange: For dette hadde ikke noe med praktiseringen av utenrikspolitikken å gjøre, som man ellers har snakket om?

Stray: Nei jeg tror ikke det.

Pharo: Jeg lurer på i hvilken grad dette er et bilde skapt av journalister, som gjerne ville ha det til at det var en dramatisk forskjell mellom Lange og Lyng.

Stray: Det er nok noe riktig i det. På den annen side kan jeg berette følgende: En høy tjenestemann ved den amerikanske ambassade i Oslo, jeg behøver jo ikke si hvem det var, var oppe hos meg for å snakke om en sak. Det var etter at jeg hadde overtatt etter Lyng. Og så sier

han at ”det var hyggelig å snakke med dem, for vi kan jo utveksle synspunkter. Deres forgjenger var det umulig å få et ord ut av”, sa han. Det bekreftet i grunnen mitt inntrykk av at Lyng ikke hadde evne til å kommunisere med amerikanere. Jeg vet ikke, men jeg tror forklaringen var at han må ha synes at amerikanerne, sånn gemyttmessig, var annerledes enn det han syntes om. For vanligvis var han veldig flink til å kommunisere med folk på nasjonalt plan.

Pharo: Hvordan var engelsken hans da?

Stray: Ja, den var kanskje litt dårlig, det tror jeg, det er riktig. Det kan nok også ha spilt en viss rolle, det er nok riktig. Siden han hadde studert i mange år i Tyskland så var han sikkert god i tysk, men han var vel ikke så rar i engelsk, antageligvis.

Tamnes: Hvis vi nå ser litt bredt på din periode som utenriksminister på 80-tallet, hvilke saker vil du da trekke frem, både som spørsmål der du mener selv du ila deg fortjenester, og også saker som du opplevde som særdeles vanskelige.

Stray: Tenker du nå på politisk vanskelig på nasjonalt plan?

Tamnes: Ja.

Stray: Det som hadde betydning, det som var de store oppgavene for utenrikspolitikken, det var jo å sørge for rikets sikkerhet. Så lenge Sovjetunionen eksisterte, særlig Sovjet i sin tidligere fase, så var jo det det store spørsmålet. Det var jo en viktig oppgave. Men da jeg kom tilbake i min andre omgang, i '81, så begynte det jo å bli en viss opposisjon til det som inntil

da hadde vært den felles utenrikspolitiske linjen mellom den borgerlige siden og Arbeiderpartiet. Det ble da en nokså viktig del av virksomheten, at man måtte forsvare den faste linje som man hittil hadde fulgt i sikkerhetspolitikken og forholdet innen NATO. Det var ikke bare å ta hensyn til Norge, sikkerhetsmessig, men det gjaldt også at vi ikke skulle miste vår innflytelse innenfor NATO. Det var den alminnelige oppfatning at de standpunktene Norge tok innen NATO, at de var basert på en fornuftig overveielse av hva som var sikkerhetspolitisk riktig å gjøre. Og det var ikke betinget av innenrikspolitiske meninger i Norge.

I Danmark var jo lenge situasjonen den at det var et fotnoteland, som man kalte det, fordi de måtte ta hensyn til en temmelig sterk, kanskje en flertalls-opposisjon i innlandet. Og det førte til at det var nesten ingen som brydde seg om hva Danmark sa eller ikke sa i diskusjonen i NATO. Mens derimot for å skryte litt, på et NATO-møte vi hadde i '82 eller '83, i Canada, etterpå, da møtet var ferdig og vi gikk for å spise, så sier generalsekretær Luns til meg: "Ja, nå er det jo snart sånn at det er Norge som bestemmer nesten alt her i NATO", sa han. Og litt rett hadde han i det, fordi at jeg hadde da fått til en del ting som amerikanerne opprinnelig kanskje hadde sett litt annerledes på, men så fikk vi det til, og så ble det til slutt enstemmig slik som jeg hadde antydnet til å begynne med. Og det er klart, det er helt avgjørende etter min mening, at hvis man er i slike internasjonale forhold, hvis de som er sammen med deg der fra andre land har følelsen av at dette er noe vedkommende sier bare fordi han må ta hensyn til stemningen hjemme, så bryr de seg lite om det. Men skjønner de at dette sier han fordi det er noe man har gjennomtenkt, og fordi han tror det er det riktige, så får man innflytelse uansett om man er liten eller stor.

Tammes: Det store skisma i denne perioden er jo om atomvåpen.

Stray: Ja. Jeg vet jo ikke riktig hva som foregikk i Arbeiderpartiet, men mitt inntrykk er at når Arbeiderpartiet kom i opposisjon og ikke lenger hadde nasjonale synspunkter å ta hensyn til, så kunne de forsøke å samordne partiet ved å ta hensyn til opposisjonen internt. Det hadde jo vært en opposisjon, kanskje til og med en voksende opposisjon i Arbeiderpartiet, det var ikke så veldig mange til å begynne med, det var Løberg og noen få til, men etter hvert ble det noen flere. Ta for eksempel en mann som Guttorm Hansen, som sikkert var like sterk tilhenger som meg av den linjen man hittil hadde stått for i NATO og sikkerhetspolitikken, han begynte plutselig å lefle med disse opposisjonelle i sitt eget parti. Jeg kan ikke finne noen annen forklaring enn at det var et forsøk på å enes bedre i partiet. At det kunne skje på bekostning av nasjonens interesser, det brydde de seg øyensynlig ikke så mye om, det er jo enkelte som sier at det er alltid hva som gavner partier mest som er det avgjørende for Arbeiderpartiet, det kan vel kanskje være litt overdrevet, men det der kunne i alle fall tyde på at den gangen, at det var slik.

Tammes: Nå fikk jo disse synspunktene etter hvert et visst fotfeste også i Senterpartiet og Kristelig Folkeparti.

Stray: Ja, visst gjorde de det.

Tammes: Merket du det i regjeringen?

Stray: Ikke i regjeringen, nei. Jeg sier det med forbehold om at jeg husker riktig, men jeg kan ikke huske at jeg hadde noen problemer i regjeringen. Men det var jo noen stykker i Senterpartiet og Kristelig Folkeparti som så litt annerledes på det, som også antageligvis var

påvirket av opinionen. Det var en voldsom opinion, da. Det var også bevisst at Sovjet spilte på dette med atomvåpen, de skulle ha atomfri sone i Norden og brukte Finland som brekkstang for å få dette igjennom. De litt mer, hva skal jeg si for noe, de litt mer fornuftige og skeptiske i norsk politikk, de gjennomskuet jo dette, men det var jo svært mange som ikke gjorde det. Og det kan man jo forstå, selvfølgelig, atomvåpen var en fryktelig affære, og folk flest reagerte mot det, følelsesmessig, og det kan man forstå. Men når en skal lede landets politikk, så må man jo ha litt annet enn bare følelser med i spillet.

Pharo: Snakket dere på tvers med Arbeiderpartiet noen gang, med dem som dere i utgangspunktet ville ha trodd mente noe annet enn den opposisjonelle linjen de førte?

Stray: Jo, vi gjorde nok det litt, vi gjorde nok det. Og du vet at selvfølgelig også, regjeringen, regjeringspartiene, når det gjelder utenrikspolitikk, de taler med opposisjonen i den utvidede utenrikskomité, og der tas ikke referat og medlemmene har taushetsplikt.

Pharo: Det normale i utenrikskomiteen er jo, så langt som vi har sett disse stenografiske referatene, at man har kommet til enighet. I noen saker er det ikke slik, men på disse spørsmålene, så kom dere simpelthen ikke til enighet heller i komiteen?

Stray: Nei, vi har jo øyensynlig ikke gjort det da, i enkelte av dem. Men hvis jeg ikke husker helt feil, så tror jeg at Arbeiderpartiets opposisjon dabbet litt av utover. Jeg skal forsøke å unnskyldte det litt: Det var kanskje ikke så lett for Arbeiderpartiet i første omgang å forsone seg med at det kunne bli sånn Høyrebølge i '81 som det ble. De synes vel kanskje at de hadde styrt bra, og så plutselig var det ut. Det var vel antageligvis litt tungt å svelge, går jeg ut fra.

Tamnes: Kan du erindre om du hadde noen uformell kontakt med Gro og med Frydenlund i denne situasjonen, hvor man kanskje kunne diskutere litt mer uanstrengt om disse spørsmålene, eller var frontene såpass ---

Stray: Jeg kan ikke huske at jeg diskuterte noe uformelt med Frydenlund, det kan jeg ikke huske. Hvis jeg har diskutert det med noen, så tror jeg nok heller at det var med Guttorm Hansen, fordi han hadde vært Stortingspresident og jeg visepresident i de tidligere periodene, så vi var nokså godt på talefot.

Tamnes: Det var en såkalt lyseblå fløy innenfor Høyre, i alle fall ble det kalt det, jeg tenker på de som var med på å utforme dette forliket, skal vi kalle det det, i 1984, og der var vel Skauge inne sammen med Brundtland. Jeg vet ikke om du har noen erindring om det? At det var den første fase i forsøk på å bygge bro i Stortinget?

Stray: Jo, det er riktig det du sier der. Det var jo ikke noe ønske fra Høyres side å være i opposisjon til Arbeiderpartiet, men det var jo enkelte ting man ikke syntes man kunne fire på. Jeg vet ikke, jeg skal ikke se bort fra at Arbeiderpartiet også etter hvert skjønnte at hvis ikke de modererte seg litt, så ville de komme i en vanskelig situasjon hvis de måtte overta regjeringsmakten etter neste valg. Hvis vi tar dobbeltvedtaket, så var jo forholdet det at det var en ganske stor opposisjon mot det i Arbeiderpartiet den gangen, men regjeringen gikk likevel inn for det. Jeg vil vel kanskje tro at Brundtland og Frydenlund og disse skjønnte at det måtte være slik, så ikke det skulle bli altfor vanskelig hvis de overtok igjen, å gå over til det som den borgerlige regjering hadde stått for. Men det var intet ønske i Høyre, i og for seg, om at man skulle være i opposisjon til Arbeiderpartiet i utenrikspolitiske spørsmål, tvert i mot så

har vel Høyre kanskje mer enn de fleste partiene ønsket at man skulle ha mest mulig samling, men det måtte jo selvfølgelig være samling om noe som vi syntes var brukbart og fornuftig.

Pharo: Hadde dere mye besøk av, hadde du mye besøk av amerikanerne i denne sammenhengen?

Stray: Vi hadde ikke så veldig mye besøk av dem, men på grunn av NATO så var det jo stadig møter hvor amerikanerne var med og vi var med. Der var det slik, at hvis du tar det som vanligvis blir betegnet som stormakter, nemlig USA, Storbritannia, Frankrike og vi får si Vest-Tyskland, om det ikke var en stormakt, så var det av de store land, så var de som var lettest å influere med et fornuftig standpunkt, det var USA og Vest-Tyskland. Vanskeligere var Storbritannia, for hvis de først hadde satt seg noe i hodet, så ville de aldri innrømme at de kunne ha noe feil i det de hadde funnet på. Men vanskeligst var nok Frankrike. Men det var likevel slik, det var den store fordel, at greide man å overbevise USA og Vest-Tyskland, så var det ikke så lett for de andre å vinne frem med noe motsatt. Det ble jo sagt, jeg tror det er riktig, at Norge hadde en vesentlig innflytelse under Halvard Lange. Om jeg må skryte av meg: Norge hadde veldig innflytelse i NATO mens jeg var utenriksminister. Hvilken innflytelse vi hadde i NATO under Lyng, det er jeg mer i tvil om, for å si det som det er.

Tamnes: Du har da gjennomgående et godt forhold til de ulike utenriksministerne i de sentrale vest-statene i denne perioden. Hvem vil du trekke frem?

Stray: Du har han som var utenriksminister i USA mot slutten av.....

Tamnes: George Shultz?

Stray: Shultz, ja. Shultz var jo en meget flink mann. Meget flink og fornuftig mann. Haig var ikke noe sånt voldsomt å rope hurra for, mener jeg, men Shultz var veldig flink. Og veldig fornuftig, og det var jo ikke så sjelden at jeg hadde inntrykk av, når han kom trekkende med enkelte ting, så skjønnte jeg at dette er noe han har fått pålegg om hjemmefra at dette skal han komme med. Det er en ting som vi kanskje ikke alltid er klar over, og det er at det er en viss forskjell, i dag er det antagelig ganske stor forskjell, men det er en viss forskjell i hvordan man ser på tingene over i USA og i Europa. For å få det til å henge sammen, så kreves det litt manøvrering, og der må jeg si, at der var Shultz veldig lett å ha med å gjøre. Han skjønnte det man sa. Jeg husker den gangen da russerne hadde skutt ned et fly, og amerikanerne var helt på tå hev om dette. Så sa jeg, ”det er klart”, sa jeg, ”at vi må reagere, det er jo klart, men vi må likevel ikke overreagere på dette”. Shultz og jeg drøftet da hvorvidt vi skulle boikotte Russland i en viss tid. ”Det må i hvert fall minst være en måned”, sa han. En måned var jo greit, og de ville opprinnelig ha to år, sånn kunne vi to sitte å drøfte hva som var fornuftig å gjøre. Og så presenterte vi det for de andre, og de var enige. Men jeg tror nok det er mange europeere som kanskje ikke er fullt klar over at i utgangspunktet, så ser de ofte litt annerledes på tingene i Amerika. Men hvis de bare får litt skikkelig utvikling av, og problemstillingen belyst, så kommer de snart frem til et fornuftig standpunkt. Men det var også den andre veien, også europeerne må jo skjønne at amerikanerne har sine synspunkter, som slett ikke alltid er helt bak mål. Og der har jeg inntrykk av at Norge, mens jeg hadde med det å gjøre, og likeledes mens Halvard Lange hadde det, at det var noe vi greide.

Pharo: Du nevnte også Tyskland da, er det Genscher, eller ---

Stray: Ja, Genscher var også en veldig flott mann. Nå kan du selvfølgelig si at det er mulig at når de var lettere å ha med å gjøre, så skal vi ikke se bort fra at det psykologisk kunne ha med nazitiden å gjøre, at de skjønnte at de måtte være litt forsiktige, og ikke oppe seg for mye, men Genscher var en veldig fornuftig mann. Vi hadde veldig godt samarbeid. Det er også en ting som toucher litt innpå noe av det jeg sa. Nemlig at, tidligere, så ble utenrikspolitikken sett på slik at den egentlige oppgaven for utenrikspolitikken, det var å ivareta de nasjonale interessene best mulig. Det er klart at det alltid er en del av utenrikspolitikken oppgaver, men forholdet er at etter den andre verdenskrig, og når man har fått en så høy grad av oppbygging av internasjonale organisasjoner, så har det ført til at de små land nå har en mulighet for å påvirke utviklingen i verden ved fornuftig opptreden og fornuftig argumentasjon på en måte som de overhodet ikke hadde før. Jeg skal illustrere det med et par eksempler. Da jeg tok jobben som utenriksminister hos Willoch, akkurat da var det vel man hadde dette i Polen, dette med Walesa, og alt dette spetakkelet i Polen. Og enten dere tror det eller ikke, jeg tror ikke jeg hadde vært utenriksminister i mer enn fjorten dager, så ringer telefonen inne på kontoret. Det er den amerikanske utenriksministeren. Og det han ringte til meg om, det var for å høre hva Norge mente, hvordan Norge mente at vi skulle behandle Polen-spørsmålet. Tenk på det, verdens største stormakt ringer og spør den norske utenriksminister. Tror dere noen gang noen norsk utenriksminister før den annen verdenskrig ble oppringt eller spurt av noen annen utenriksminister i verden om hva han mente om et eller annet spørsmål? Overhodet ikke. Men nå var man interessert, fordi man satt sammen i internasjonale fora, og man kjente hverandre derfra.

Pharo: Du har da nesten svart på det spørsmålet jeg hadde tenkt å stille: Hvis du ser tilbake til '45, med dannelsen av FN, bl.a., i hvilken grad forutså dere den form for internasjonal orden, eller rettsorden, i hvilken grad arbeidet dere aktivt for det? Hvor lenge var det noe primært,

hadde du følelsen av at dere primært var opptatt av nasjonens sikkerhet, eller så dere etter å sette dette inn i en bredere sammenheng?

Stray: Jeg tror nok at alle på norsk side var av den oppfatning at det var veldig viktig å få bygget opp slike internasjonale organisasjoner. Og når det gjelder FN, så var det vel egentlig ingen som var uenig i Norge, men derimot når det gjaldt NATO, så var det jo noen som var uenige. Og når det gjaldt EF eller EU, så var det jo mange som var uenige, og fremdeles er uenige. Men vi ante vel at EU ville bli et problem. Men det er veldig trist at Norge ikke er med i EU, fordi vi likevel må samordne oss, stort sett, med alt de bestemmer der. Men vi er altså ikke til stede og kan ta ordet og framføre synspunkter som sikkert ville blitt tatt hensyn til i en meget stor utstrekning.

Pharo: Forestillingen om at Norges sikkerhet er avhengig av en mer ordnet verden var, så vidt jeg skjønner, mye sterkere etter krigen enn den var før?

Stray: Ja, selvfølgelig. Det er ikke tvil om det, og det er jo ikke bare for sikkerheten, men også for at man skal få en utvikling i verden som går i den retning at også de vanskeligere stilte land etter hvert kan komme med og utvikles, det er jo også veldig viktig for hele utviklingen i verden. Norge har hele tiden gjerne villet bidra på det. Internasjonale organisasjoner har jo veldig mye å si for det, for hvis ikke du har dem, hvem ville da bry seg om det lille landet i Afrika eller Asia, hvis ikke de var med i fellesskapet? Det tror jeg er noe man må se i øynene.

Tammes: Du ble jo tidvis anklaget fra ulike hold for å være for USA-vennlig, og det bringer meg over til den såkalte Stray-doktrinen, som er nevnt her (i dokumentasjonsmappen,

red.anm.). Det er jo mange store menn som får en doktrine oppkalt etter seg, jeg vet ikke hvor stor pris du setter på denne her?

Stray: Nei, jeg får innrømme at det ikke var særlig bra. Det skyldes at jeg uttrykte meg på en måte som kunne misforstås. USA la ut miner foran Nicaragua, og det syntes jo ikke vi var noe særlig fornuftig tiltak. Men det var der jeg gjorde en psykologisk feil, kan du si. I forbindelse med at vi drøftet dette, så ville jeg peke på noe man ofte opplevde fra venstresiden i norsk politikk. Det hadde vært greit syntes jeg, og det hadde vært konsekvent, hvis de hadde sagt som så: ”USA, hold fingrene av fatet når det gjelder Mellom-Amerika og Syd-Amerika, dere har ikke noe med det å gjøre”. Jeg hadde ikke vært enig, men det hadde vært et standpunkt som du kunne ha hatt respekt for, også om du var uenig. Men alt det USA gjorde, det kritiserte de, men samtidig så beklaget de at ikke USA gjorde noe for utvikling og fremgang i alle disse områdene. Det var den dobbeltheten som jeg mente å ville kritisere, men jeg var litt uheldig i måten, så det virket som de mente at jeg aksepterte mineleggingen, og det var det jo ikke tale om.

Tamnes: Dere måtte gå en del runder med den saken. Også internt, også innen regjeringen.

Stray: Ja, jeg tror ikke det var noe vanskelig spørsmål i regjeringen. Men det ble ikke oppfattet galt bare av opposisjonen, det ble oppfattet galt også av alle avisene, de hadde ikke forstått hva det var jeg mente, så det var nok det som gjorde det.

Tamnes: Hvordan opplevde du at man fra dette tidspunktet og fremover får en økning i bistandsengasjementet overfor Nicaragua?

Stray: Nei, dette var antakeligvis også en sak der man blir enige om det til slutt, det var vel egentlig litt politisk motivert det, altså, at man ønsket å demonstrere litt overfor USA ved dette også. På den annen side, hvis jeg ikke husker feil, så kom man jo til slutt til en enighet om de store tingene, det var jo ikke det at det var noe som var så voldsomt galt i det. Men man hadde vel et visst inntrykk av at fra opposisjonens side, så var det ikke bare for å hjelpe Nicaragua, det skulle også være en slags kritikk av USA. Det var jo disse sandinistene, jeg vet ikke, enten du ser Nicaragua før eller etterpå, så var det vel dessverre ikke så mye å rope hurra for, noen av de interne forholdene der. Men jeg vet ikke riktig hvordan det har blitt nå, hvis jeg ikke husker feil så var vel ikke sandinistene verre enn at de til slutt ga fra seg makten etter et valg, gjorde de ikke? Men hvordan det er der nå, det må jeg si, såpass har jeg ikke fulgt med dette.

Pharo: Det var en stor artikkel i Aftenposten i dag om at den forrige presidenten sitter i fengsel, men fremdeles trekker i trådene.

Stray: Ja, den fikk jeg ikke lest. Jeg skulle hit, så jeg måtte av gårde litt tidlig, så jeg fikk ikke lest den. Men jeg så overskriften, det stemmer det.

Tamnes: Hadde du på noe tidspunkt hva du oppfattet som en meningsfylt samtale med russerne i denne perioden?

Stray: Ja, jeg tror jeg vil si det. Vi traff jo en del. Jeg husker blant annet vi var nede på møtet i Madrid, og der hadde jeg meget fornuftige samtaler med russerne, og de var, i hvert fall han som ledet den russiske delegasjonen der, han var en meget fornuftig mann, husker jeg. Vi så jo ikke akkurat helt likt på alle ting, men det er en annen sak.

Tamnes: Men da er du etter '85, så vidt jeg husker?

Stray: Nei, var det så sent? Det må vel være litt tidligere enn det, var det ikke det?

Tamnes: Jeg tenker på når Gorbatsjov kom inn. Gorbatsjov kom inn i '85.

Stray: Åja, Gorbatsjov, nei, Gromyko var fremdeles utenriksminister. Vi hadde et møte der nede, hvor det var, nå husker jeg det ikke ordentlig, det var polakkene som skulle lede forhandlingene, og de ville ikke ha noen åpen debatt lengre enn i formiddagsmøtet. Det førte til at sluttforhandlingene skjedde på et møte som ikke var offentlig. Det var en konferanse hvor både østblokklandene og NATO-landene og nøytrale var sammen, og så ville ikke østblokklandene at man skulle ha offentlig debatt mer enn i formiddagsmøtet. Det ble det da en stor debatt om det, og polakkene, den polske presidenten, han påberopte seg da forskjellige ting og viste til reglement. Da ba jeg om ordet, og så sier jeg at ”det er en oppfatning”, sa jeg, ”hos mange, at der ikke finnes noe folk i verden som er mer legalistisk innstilt enn det norske, men når jeg nå har hørt den polske lederen her og hans argumentasjon, så forstår jeg at det gjelder ikke, det polske må være enda mer”, og da ble det jo sånn latter og begeistring i hele forsamlingen, de klappet og lo vet du. Men etterpå, så kom lederen av den russiske delegasjon bort til meg, så sa han det at ”vi har den største respekt for Dem”, sa han [latter]. Men så hadde vi faktisk, det er ganske rart å tenke på, så fortsatte vi møtet den dagen og neste dag, men da uten at det var offentlig. Det var jo merkelig. Av en eller annen grunn, så var de litt redd for det offentlige, disse østblokk-landene.

Tammes: Vi begynte med politikken former, hvor du jo fort gled over i pressens nye rolle. Et aspekt som vi ikke berørte da, det er jo dels hastigheten i hverdagen, men også personfokus hos media. Jeg antar du følte en form for hets fra media, gjorde du det?

Stray: Ja, jeg vet ikke, ikke annet enn fra Dagbladet. Ikke fra noe annet. Det har jeg ofte lurt på hva kom av. Det var ikke det at Dagbladet ikke skulle argumentere mot, hvis de var uenig med noe av det jeg sa. Jeg har ikke noen sikker forklaring på hva det kom av, men jeg lurte på om det hang sammen med at det var et møte i, var det i Studentersamfunnet? Jeg husker ikke, det var et møte hvor man diskuterte noe som Håkon Lie hadde sagt om et eller annet. De som var til stede på møtet diskuterte dette, det var han, hva var det han het for noe, han kommentatoren den gangen i Dagbladet, som skrev mest om utenriksting?

Lange: Hagelund?

Stray: Nei

Pharo: Jon-Hjalmar Smith?

Stray: Nei, ikke han heller. Hva var det nå han het for noe? Ja, nok om det, også var jeg der, og der gjorde jeg noe som muligens han og Dagbladet ikke likte, jeg forsvarte Håkon Lies standpunkt og kritiserte Dagbladets. Og det kom kanskje litt uventet på dem, for Lie var jo Arbeiderpartimann og jeg var Høyremann. Siden har jeg hatt inntrykk av, at så lenge jeg var i det politiske liv, og litt etter, så var det, uansett hva jeg gjorde, enten ingenting om meg i Dagbladet, men etter at jeg ble gruppeformann slik at de ikke helt kunne ignorere meg: Alltid bare negativ omtale. Det gjaldt ikke de andre avisene, det gjaldt bare Dagbladet. Selv ikke

Arbeiderbladet, hvor jeg jo mer kunne forstått det. Det kan være en forklaring, at de ble sinte, jeg vet ikke.

Lange: Så dette går så langt tilbake som til 60-årene?

Stray: Ja, til 60-årene, ja.

Lange: Ja, for ellers blir det jo hevdet at din stil på en måte var pressen fremmed, at det også hadde noe med din måte å drive politikk på å gjøre...

Stray: Jo, jeg kan ikke se bort fra at det kunne ha litt med det å gjøre, men jeg har ikke inntrykk av at det var noen hovedsak, jeg tror ikke det. Det var jo også det, det var vel også Dagbladet som skrev sånne ting om at jeg slentret omkring og slikt: Det er helt ålreit at de angrep mine synspunkter, men slike ting er jo helt tullete, etter min mening. Så jeg så at der måtte det ligge noe bak, for de skrev jo ikke sånn om de fleste andre politikere. Det var et eller annet som de var blitt sinte på meg for.

Tamnes: Men det er vel også samtidig ledd i en endring i journalistikken, i retning personfokus?

Stray: Ja, det tror jeg du har litt rett i. Det er antageligvis ganske mye mer av det i dag, og overfor flere politikere enn det var før.

Lange: Følte du at dette hadde noen betydning for din måte å drive politikk på, fikk det noen konsekvenser for deg?

Stray: Nei, det var i hvert fall ikke noe betydningsfullt, jeg tror ikke det, nei.

Tammes: Et annet begrep som vi nevnte er jo hastigheten, altså at tiden i stadig mindre grad strekker til. Så du forskjellen, hvis du sammenligner som utenriksminister rundt 1970 og på 80-tallet, merket du noen forskjell der? Hadde du like mye fri, for eksempel?

Stray: For utenriksministeren tror jeg ikke det var noen særlig forskjell. Det er en veldig stri jobb å være utenriksminister i det hele tatt, enten det var i '70-årene eller om det var i '80-årene, det var omtrent det samme. Som jeg sa, jeg syntes at det var greit at det ble en egen minister som tok seg av utviklingssakene, for det var faktisk slik at utenriksministeren hadde ikke tid til å se noe særlig på dem.

Pharo: Det var vel sånn i de fleste andre land, at de hadde bistandsminister allerede fra 60-årene, faktisk.

Stray: Ja.

[pause]

Lange: Du har lagt vekt på verdidimensjonen i utenrikspolitikken, som noe som er forskjellig fra det å hevde et lands interesser. Mener du at den har kommet stadig sterkere til uttrykk, eller var den til stede da du ble utenriksminister?

Stray: Nei, jeg tror faktisk at den kommer sterkere til uttrykk i dag enn i min tid. I dag har man internasjonale konferanser om de forskjellige ting, som miljøpolitikk og sånn --- Men jeg kan nok si at når vi i forbindelse med drøftelsene med Sovjetunionen og østblokksiden også tok opp dette med menneskerverd, og knyttet det sammen med sikkerhetspolitikk, så var det nok, kan du si litt populært, det var nok også en slags politisk baktanke med det. Fordi vi visste jo at det var veldig mye overgrep mot personer og slike ting i de Sovjetdominerte landene, og vi syntes jo at uansett hva man ellers gjorde, så var det et hensyn at man skulle forsøke å få bedret litt på det. Da regnet vi med, hvis vi fikk ført menneskerverdssynspunkter inn i debatten, selv om vi var klar over at de ikke helt ville håndheve det, så ville vi ha en bakgrunn for senere å kunne si: ”Dere har jo vært med på å vedta reglene, og så gjør dere likevel dette”. Det var et moment som vi syntes var nokså viktig.

Pharo: En oppfølger til det: Var det til stede fra begynnelsen av, eller er det forstillinger som kom etter hvert?

Stray: Jeg tror nok det var noe som kom etter hvert. Særlig dette, det kom jo sterkere frem etter hvert som Sovjet viste en større vilje til å forhandle, for opprinnelig hadde Sovjet egentlig ikke noen forhandlingsvilje. Det er forresten en ting som er uriktig i den der utenrikspolitiske historien, den siste ---

Pharo. Bistandshistorien eller i Tamnes' bind?

Stray: I siste bind av Norsk Utenrikspolitikk historie, side 30 (sidetall opplyst av Stray i ettertid). Det er feil når det står at NATO gav sin tilslutning til det som ble KSSE i 1969. For KSSE-avtalen, den var det faktisk meg som fikk satt i gang. Jeg vet ikke om du er

oppmerksom på det. Nå skal jeg fortelle hvordan det skjedde, det forelå et forslag fra Sovjet om forhandlinger. Det var møtt med meget stor skepsis i NATO-kretser. Ikke minst hos amerikanerne. Og så drøftet vi dette på NATO-møtet, det var i 1970, og da var et av spørsmålene om vi skulle si ja til det. Den herskende oppfatning hos alle i NATO-landene var at man ville bare si ja hvis vi virkelig ble overbevist om at dette er ærlig ment fra Sovjets side, ikke bare et propagandautspill fra Sovjet, som så vil bruke forhandlingene til videre propaganda. Hvis det er ærlig ment, at Sovjet virkelig ønsker å komme til et resultat, så skal vi si ja til det, sier NATO-landene. Men så var spørsmålet hvordan vi skulle få brakt på det rene om Sovjet virkelig mente alvor. Det var det vi drøftet i NATO-møtet. Der kom det mange forslag, mange hadde ordet, og kom fram med en rekke forskjellige synspunkter. Vi var kommet så langt at den amerikanske utenriksministeren faktisk sier at ”ja, det ser ikke ut som vi blir noe enige her, jeg tror vi får droppe saken”. Så sier jeg, ”nei”, sa jeg, ”vent litt”, sa jeg, ”vi må teste russerne, og på en sånn måte at vi kan se om prøven er oppfylt eller ikke, derfor må det ikke være en masse ting vi skal kreve av Sovjet, bare en ting”, sa jeg, ”som vi forlanger skal være ordnet, før vi går til forhandlingsbordet. En ting, og hva skal den tingen være”, sa jeg, ”jo, det skal være en ordning for Berlin”. For vi hadde den gangen masse trøbbel med Berlin, at russerne nektet folk å komme landveien til Vest-Berlin, og så videre. En ordning for Berlin. Jeg hadde ikke før sagt det, så var alle enige i det, vi var enige, og russerne ble presentert for dette. Forhandlingene om Berlin begynte, man kom til en ordning, og så begynte vi med KSSE-forhandlingene.

Tamnes: 1970. Er det på utenriksministermøtet, dette?

Stray: Ja det var utenriksministermøtet, i desember, tror jeg, '70.

Lange: Slik at denne verdiorienteringen mot menneskerettigheter, den fikk sitt innhold definert i stor grad gjennom Konferansen for sikkerhet og samarbeid, den fikk da en vending som kanskje ikke var tilsiktet fra den sovjetiske side, men det må ha vært et ekte ønske om forhandlinger?

Stray: Ja, jeg tror det, for det var det vi ble enige om. Og det viser jo at når de satte seg til å forhandle om Berlin, at man faktisk også etter noen tid kom til en ordning der, så skjønnte vi at russerne var oppriktige, at her er det en vilje tilstede, og da var vi også villige. Vi skjønnte at det ville ikke bli noen lette forhandlinger, men.

Lange: Hadde dette også en innenrikspolitisk dimensjon, det å fremme menneskerettigheter som del av sikkerhetspolitikken?

Stray: Ja, jeg vet ikke, la meg si at det husker jeg ikke, om så var, det ville sikkert ikke være noe uenighet om det. Men at vi brukte det som noe argument på hjemmebane, det kan jeg faktisk ikke huske.

Pharo: Det er ikke slik at man så å si brukte populære saker i utenrikspolitikken for å balansere de som ikke var populære?

Stray: Nei, nei

Pharo: I hvert fall ikke bevisst?

Stray: Nei ikke bevisst, nei.

Pharo: Men du mener da at disse verdispørsmålene blir viktigere fra '70-tallet og fremover?

Stray: Ja, de gjør det, det er ikke tvil om det.

Pharo: Men det er vel der også en vanskelig balansegang for en liten stat, hvor mange slike saker skal du engasjere deg i, og hvordan skal du porsjonere ut eventuelle initiativ?

Stray: Ja, det er klart. Du må alltid ta sånne innsigelser, og ofte vil det kanskje være lettere å få en ting igjennom hvis du drøfter det med andre, får et større land til å reise den, så kan du få den lettere igjennom. Man må være mest opptatt av resultater, og ikke av æren.

Pharo: Hvordan ble det begrenset hvor mange sånne saker vi kan engasjere oss i? I dag er det kanskje litt for mange sånne --

Stray: Man kan nesten si det, ja. Og så er det en ting som man kanskje lett overser i dag, tror jeg: Du kan si at det er vel og bra å få en verdenskonferanse om en slik ting, det er også vel og bra at du kommer til enighet om et eller annet som ordning der. Men, som det dessverre av og til viser seg, du får det likevel ikke satt ut i livet, fordi at visse stater ikke ratifiserer det. Da kan det ofte nesten bli verre enn om man ikke hadde hatt noe i det hele tatt. For det skaper et slags inntrykk av at dette er bare prat, og det fører ikke til noe. Det burde helst være slik at når man har store verdenskonferanser, så fører det også til resultater som de fleste kan være for, og som også blir gjennomført.

Lange: Mener du at det er blitt mer demonstrasjonspolitik, også da, i den siste perioden, mindre fokus på resultater enn på ære, som du sier?

Stray: Ja, jeg vet ikke, du kan uttrykke det slik at radikale grupper, enten det er venstreradikale eller det er høyreradikale, de synes at demonstrasjoner er viktige. Man må selvfølgelig få demonstrere som man vil, men om man demonstrerer aldri så mange tusener for en ting i Norge, så påvirker ikke det Amerika, for eksempel, eller en annen stormakt. Det de påvirkes av, de kan påvirkes av Norge, men da må det være med argumentasjon, ikke ved demonstrasjon. Kanskje tvert imot, hvis det er demonstrasjon, så blir de heller det motsatte, de sier at vi skal da vise at vi lar oss ikke påvirke av dette.

Lange: Har du inntrykk av at denne forståelsen er svekket, altså, at man i norsk utenrikspolitik, i større grad, har beveget seg mot demonstrasjon?

Stray: Nei, det jeg tror ikke, ikke i utenrikspolitikken, men det svinger vel litt opp og ned hos slike forskjellige grupperinger, men jeg tror ikke det egentlig er noe særlig verre, særlig mer nå enn det var tidligere, la oss si på '60- og '70-tallet og '80-tallet, jeg tror ikke det er noe mer nå enn den gang. Kanskje heller litt mindre. Men det svinger litt med, du hadde jo 68-generasjonen, det var jo svært interessant, for de demonstrerte for alt mulig, og så fikk man en periode hvor man tvert i mot har inntrykk av at i hvert fall den studerende del av nasjonen nesten ikke var noe særlig interessert i politikk og samfunnsspørsmål i det hele tatt. Nå svinger det kanskje litt den andre veien igjen. Det går liksom litt i bølger, det der.

Lange: Jeg tenkte også på hvordan du vurderte utenrikspolitikken, slik den ble ført fra myndigheter og hvor mye man satset på konferanser, på å få oppmerksomhet omkring verdspørsmål i forhold til det å oppnå resultater.

Stray: Å ja, jeg tror nok at alle som driver utenrikspolitikk i regjering og slikt, de arbeider selvfølgelig for å få resultater, det tror jeg nok. Så kan du spørre om de metodene de anvender er gode eller dårlige for å oppnå resultatene, men jeg tror nok alle helst vil ha resultater, det er mitt inntrykk. Jeg har ikke inntrykk av at, i hvert fall fra norsk side er det utvilsomt slik. De gangene man ikke gjør det, så er det i tilfelle fordi regjeringen eller utenriksministeren ikke har evne til å stå i mot press fra hjemmebanen. Det mener jeg man må gjøre, altså.

Pharo: Når det gjelder verdspørsmål og eventuell fredsfremmende virksomhet og slikt, det at Norge deler ut fredsprisen, spiller det noen som helst rolle for moralsk autoritet ved forhandlinger?

Stray: Ja, jeg ser ikke bort fra at det kan ha en betydning for oppfatningen av Norge. Men det som er saken er jo at det er mange som tror at det er nærmest regjeringen som utdeler prisen. Jeg husker at som utenriksminister fikk jeg jo henvendelser, jeg husker jo særlig at den jugoslaviske ambassadør ville at Tito skulle få fredsprisen. Når jeg fikk såne henvendelser, så sa jeg til dem: ”Dere skal være oppmerksomme på”, sa jeg, ”at den norske regjering har ingenting å gjøre med hvem som får fredsprisen eller ikke. Det er en uavhengig komité som er valgt av Stortinget, men helt uavhengige, de bryr seg ikke heller om hva de mener i Stortinget. Jeg skal si dere en ting til”, sa jeg, ”at hvis nå jeg, på grunn av at jeg ville være hyggelig mot dere, forsøkte å påvirke komiteen til at den og den skulle få fredsprisen, den som dere

foreslår, da kunne dere være sikker på at da fikk vedkommende i hvert fall ikke”. Da så de litt forbauset ut, men det var jo sant, jeg sa ikke noe som var usant.

Pharo: Men i hvilke land slo sånne argumenter igjennom? Jeg vikarierte som direktør på Nobelinstituttet en høst, og det er helt opplagt at de hører hva du sier, men det er også alt...

Stray: Ja, det er sant det. Nå var det jo en ting, du husker i forbindelse med Ossietzky-saken, den gangen satt jo ledende politikere i Nobel-komiteen, og så fant man etterpå ut, på fornuftig vis, at det var kanskje ikke noe særlig lurt. Så i dag kan det jo være at litt gamle politikere, og forhenværende politikere sitter der, men det er jo ikke noen aktive eller ledende politikere som sitter der, det er jo meget mer fornuftig.

Pharo: Men det var ikke sånn at kineserne kom og sa at de ikke ville ha fredsprisen?

Stray: Nei. Det var jo den gangen disse østblokklandene, og hva de trodde eller ikke trodde, det vet jeg ikke. Men jeg tror nok at de fleste vestlige land, da de fikk beskjed om at utenriksministeren har ingen mulighet for å påvirke Nobel-komiteen, at de skjønnte at det var riktig.

Pharo: I denne momentrekkefølgen er det også tatt opp et spørsmål om Norge som den snilleste gutten i NATO-klassen, og alternativt som den slemmeste. Vi som holder på med det har jo alltid ment at dette er nokså malplasserte merkelapper. Men følte dere, eller du, noen gang når du satt i posisjon, at dette var et aktuelt politisk spørsmål i forhold til norsk debatt, eller er dette en akademisk utskjellingsgreie?

Stray: Det spørres hva du legger i begrepene, det. Fordi, som jeg sier: I hvert fall i min tid, og jeg har også hatt inntrykk av at det også er historisk anerkjent at i Halvard Langes tid, så var mye av det som NATO besluttet, det var i helt i tråd med det som var Norges mening. Og det er klart at man går jo ikke mot sine egne meninger, når det som besluttes der som oftest stemmer overens med det Norge som land mener. Så kan man jo godt si at man er den snille gutt i klassen, men det betyr jo ikke at man går inn for noe man er uenig i.

Pharo: Så for deg, eller for dere, så er dette i og for seg en nokså uinteressant diskusjon?

Stray: Nokså uinteressant, ja.

Pharo: Vi var så vidt inne på dette spørsmålet om Norge og Norden og forholdet mellom det nordatlantiske og det nordiske samarbeidet. Og det er vel nokså klart at på 50-tallet, så var nok svenskene opptatt av å trekke Norge i nordisk retning. Hadde du inntrykk av noe tilsvarende i svensk politikk i din periode?

Stray: Nei, egentlig ikke. Ikke under Willochs regjering, det hadde jeg ikke. Der hadde jeg mest, som jeg sier, det inntrykk av at det ofte var forbausende hvor lite virkelig orientert svenskene var om mange saker.

Pharo: Men kan Nordøk-saken ha vært ment slik, eller tror du at det fra svenskens side først og fremst var økonomisk ---

Stray: Nei, jeg tror ikke svenskene hadde noen baktanke i den forstand, nei, det tror jeg ikke.

Tamnes: Hvordan kom du ut av det med finnene?

Stray: Jeg har egentlig alltid kommet veldig godt ut av det med finnene, og det har vært mange premisser for det, men det har antageligvis litt med at jeg, sånn forsiktigvis og i litt mer festlige anledninger, så har jeg pekt på den historiske likhet mellom Finland og Norge. Finland under innflytelse av Sverige, Norge under innflytelse av Danmark under mange hundre år, og så har det utviklet seg. Og det er ikke tvil om at det liker finnene godt å høre. Det er jo i og for seg riktig også, de synes det er interessant når, man er oppmerksom på det. De føler at de har samme bakgrunn som Norge, de har måttet kjempe for sin egen fulle selvstendighet, og det har Norge også, så der står vi sammen.

Tamnes: Var det noen finske politikere du særlig hadde kontakt med, som du erindrer?

Stray: Jeg hadde kontakt med flere finske politikere...

Tamnes: Karjalainen, sikkert

Stray: Jo, Karjalainen, han var jo litt spesiell.

Tamnes: Du var aldri med å bære ham ut?

Stray: Nei, nei, jeg var ikke det.

Tamnes: For det er dem som har vært med på det

[latter]

[Avbrudd i opptaket]

Stray: Jeg hadde kontakt med Rihtniemi, han var formann i det som var Unge Høyre i Finland samtidig som jeg var i Norge, og senere ble han også leder av det nasjonale samlingspartiet, som høyrepartiet heter på norsk i Finland, så vi har samarbeidet godt. Jeg hadde i grunnen ikke noe vanskelig for å få god kontakt med finnene.

Lange: Men svenskene var altså noe fjernere, noe vanskeligere å forholde seg til?

Stray: Nei, jeg vil ikke si det, men det var bare det at jeg av og til undret meg litt over hvor uvitende de var om hvordan mange ting ble bedømt i andre deler av verden, særlig kanskje i USA og innen NATO. Men det var jo selvfølgelig fordi de ikke var med der, og ikke hørte diskusjoner som pågikk der. Nei, det var ikke noe vanskeligere å ha kontakt med svenskene, det var veldig greit det. Det var ikke noe problem.

Pharo: I forhold til utviklingshjelpens historie, så lurte jeg på en ting, nemlig hvor lenge forestillingen om den nye økonomiske verdensorden levde videre i Norge, og i hvilken grad var det alminnelig oppslutning om den? Det var tilsynelatende nokså bred oppslutning om det på Stortinget på 70-tallet, men jeg forestiller meg kanskje at dette ikke var noe Høyre var spesielt begeistret for?

Stray: Nei, egentlig ikke. Og kanskje vi ikke en gang hadde noen særlig tro på det heller, for å si det sånn.

Pharo: Så det var for så vidt ikke nødvendig å være så sterkt i mot, fordi at man kunne regne med at dette går aldri gjennom?

Stray: Det er kanskje riktigere å si at vi var skeptiske. Men det som vel ingen er uenig om i Norge, det er at det ville være ønskelig at de mer økonomisk tilbaketilleggende landene, at de etter hvert kommer opp på høyere nivå. Der var det forskjellige oppfatninger om, tidligere i hvert fall, om hva som var den beste måten å få det til på. Der hadde du Arbeiderpartiet og sosialistsiden som mente at det var ved statsinnsats og slikt, og vi som mente at det vel heller var ved friere økonomiske ordninger. Det har vel vist seg at det er de landene hvor man har hatt friere økonomisk ordning som har gjort det godt. Se på Sør-Korea i forhold til Nord-Korea og så videre ---. Du kan også se på India. I de første tiår etter at India var blitt fritt, så hadde jo de nærmest samme syn på hvordan økonomien skulle organiseres som Arbeiderpartiet den gang hadde i Norge. Men det gikk jo ikke noe særlig bra. Men etter at de etter hvert har avvirket det, så har de jo gjort store framskritt. Det som også er en viss misforståelse på venstresiden, ikke på hele venstresiden, er at fri økonomi betyr at alle skal lov til å gjøre akkurat det de vil. Det er jo fullstendig meningsløst, det dreier seg om at innenfor visse fastsatte rammer, så skal man ha lov til å handle på egen hånd, og jeg synes det er de land som aksepterer det som bringer sin nasjonaløkonomi fremover.

Lange: Hvis du skulle vurdere hva du brant for, da du gikk inn i politikken, og vurdere nå etter at din innsats er gjennomført hva du er mest fornøyd med, eller mest tilfreds med?

Stray: Jeg vil jo si at jeg er egentlig mest tilfreds med er at Norges selvstendighet og frihet, den er nå helt sikret, og at det som var mitt løfte 9. april 1940, det mener jeg at jeg har bidratt

en del til å få gjennomført, gjennom så mange år. Man kan jo uenig om mangt, men at Norges frihet nå skulle være truet, det må jeg si, da skal man ha god fantasi, for å tenke seg hvordan det skulle skje.

Lange: Men det er kanskje også noe du er skuffet over, eller noe du er misfornøyd med? Er det noe du ville nevne, som har skuffet deg?

Stray: Nei, jeg vil ikke egentlig si det. Jeg vet ikke om jeg har noen særlig ære for det, men det er jo ingen tvil om at hele den politiske tenking har gått i den retning som vi sto for. Arbeiderpartiet i dag er, selv om man kan være uenig om visse ting, ser det jo helt annerledes på de fleste spørsmål enn de gjorde så sent som i '46, '47, '48, de ser jo helt annerledes på det. Det som man kanskje kan være litt misfornøyd med, uten at jeg har noe ansvar for det, er at et så populistisk parti som Fremskrittspartiet kan ha så stor tilslutning. Jeg mener at uansett hva politiske partier måtte mene, så er det klart at de må ha lov til å vinne tilslutning på det, men derimot når de mener noe den ene dagen og så neste dag eller seks måneder senere, så mener de det motsatte, så synes jeg ikke det er noe å rope hurra for. At de da kan få så stor oppslutning, og at folk ikke gjennomskuer det, det synes jeg er litt trist.

Tammes: Er du veldig såra og vonbråten for at vi ikke er med i EU?

Stray: Ja, jeg er jo det. Jeg synes jo at det er veldig trist. Og der får jeg si som jeg sa en gang på et møte vi hadde for mange år siden i Europabevegelsen, et møte der alle skulle komme med forskjellige synspunkter om dette. Og jeg sa, ”jeg vil bare si det på en måte”, sa jeg, ”jeg synes det er galt at Norges plass står tom”, det er dessverre det som er trist.

Tamnes: Det var en monumental avslutning.

Lange: Ja, vi kan vel si det var en utgangsreplikk, alle mann.

[Latter]